

CRNA GORA

MINISTARSTVO ODRŽIVOG RAZVOJA
I TURIZMA

III GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O SPROVOĐENJU MILENIJUMSKIH RAZVOJNIH CILJEVA

U CRNOJ GORI

(01.januara do 31. decembra 2013. godine)

Podgorica, jun 2014.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	1
A. MILENIJUMSKI RAZVOJNI CILJEVI (MRC)	2
a. 1. Uvod.....	2
a. 2. Proces pripreme izvještaja.....	3
a. 3. Struktura izvještaja	4
B. TRENDVI, STATUS, ZADACI, IZAZOVI I OPŠTA OCJENA STANJA	5
b.1. CILJ 1: SMANJITI RELATIVNO SIROMAŠTVO I DRUGE DIMENZIJE SIROMAŠTVA	5
b.2. CILJ 2: OSTVARITI UNIVERZALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE	8
b.3. CILJ 3: UNAPRIJEDITI RODNU RAVNOPRAVNOST I POBOLJŠATI POLOŽAJ ŽENA	13
b.4. CILJ 4: SMANJENJE STOPE SMRTNOSTI DJECE	16
b.5. CILJ 5: UNAPRIJEDITI ZDRAVLJE MAJKI	18
b.6. CILJ 6: BORBA PROTIV HIV/AIDS, TUBERKULOZE I OSTALIH BOLESTI	19
b.7. CILJ 7: OBEZBIJEDITI ODRŽIVOST ŽIVOTNE SREDINE	25
b.8. CILJ 8: OBEZBIJEDITI GLOBALNO PARTNERSTVO ZA RAZVOJ	34
C. ZAKLJUČCI O OPŠTEM STEPENU SPROVEDENOSTI CILJEVA, PREPORUKA I OSTVAREN OG PROGRESA	36

A. MILENIJUMSKI RAZVOJNI CILJEVI (MRC)

a. 1. Uvod

Zemlje članice Ujedinjenih nacija (UN) su se obavezale *Milenijumskom deklaracijom* iz 2000. godine da kroz ključne poruke - mir, bezbjednost i razoružanje; razvoj i smanjenje siromaštva; zaštita životne sredine; ljudska prava, demokratija i dobra vladavina; zaštita osjetljivih grupacija; posebne potrebe Afrike i jačanje uloge Ujedinjenih nacija - obezbjede viziju razvoja koja podrazumijeva iskorjenjivanje gladi, obrazovanje za sve, ravnopravnost, borbu protiv bolesti, preživljavanje majki i njihove djece, poštovanje prirode i partnerstva za boljitak svih. Vizija Milenijumske deklaracije rezultirala je okvirom od osam kvantifikovanih i vremenski oročenih ciljeva i zadataka koji se prate na globalnom nivou od 2002. godine. Nakon revizije iz 2007. godine, ciljevi su formulisani na sljedeći način:

- MRC 1 - Iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi,**
- MRC 2 - Ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja,**
- MRC 3 - Ostvarivanje ravnopravnosti polova i osnaživanje položaja žena,**
- MRC 4 - Smanjenje smrtnosti djece,**
- MRC 5 - Poboljšanje zdravlja majki,**
- MRC 6 - Borba protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti,**
- MRC 7 - Obezbjeđivanje održivosti životne sredine,**
- MRC 8 - Uspostavljanje globalnog partnerstva za razvoj.**

Zemlje UN-a su postavile rok da ostvare Milenijumske razvojne ciljeve (MRC) do 2015. godine, sa zadatkom da Generalna skupština UN-a redovno izvještava o postignutom napretku u implementaciji odredbi Deklaracije. **Crna Gora se kao potpisnica MRC inicijative, takođe, obavezala da implementira osam razvojnih ciljeva i da prati njihovo sprovođenje.** Period izvještavanja započeo je tokom 2004. godine od kada su izrađeni i od strane Vlade Crne Gore usvojeni sljedeći izvještaji:

- jula 2005. godine - inicijalni *Izvještaj o napretku u ostvarivanju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori*, kojim je utvrđen tadašnji status razvoja Crne Gore u odnosu na MRC.
- jula 2010. godine - *Srednjoročni izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori*. Pripremljen je u saradnji sa UN sistemom u Crnoj Gori i daje presjek stanja u svih 8 oblasti. Značaj izrade ovog Izvještaja je nacionalizacija MRC, odnosno prilagođavanje globalnih Ciljeva nacionalnim uslovima razvoja.
- decembra 2011. godine - *Prvi godišnji izvještaj o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori*. Ovim izvještajem je započelo praćenje sprovođenja MRC na godišnjem nivou, što je kao obaveza proisteklo prilikom usvajanja Srednjoročnog izvještaja.
- aprila 2013. godine - *Drugi godišnji izvještaj o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori*, kojim je pored presjeka stanja za osam ciljeva definisan i set preporuka za prevazilaženje problema u realizaciji ciljeva. Prilikom usvajanja ovog izvještaja, od strane Vlade Crne Gore zaduženi su svi državni organi u čijoj je nadležnosti praćenje pojedinih ciljeva da na bazi definisanih preporuka dostave pregled stanja njihove sprovedenosti, kao osnov za izradu Trećeg godišnjeg izvještaja.
- septembra 2013. godine - *Izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori za period od 2010. do 2013. godine*.

U skladu sa zaključkom Vlade Crne Gore usvojenim prilikom donošenja *Drugog godišnjeg izvještaja*, Ministarstvo održivog razvoja i turizma je u saradnji sa sistemom Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori i imenovanim predstavnicima relevantnih resornih institucija, na bazi prva dva godišnja izvještaja, pripremio platformu za učešće na sastanku visokog nivoa o Milenijumskim razvojnim ciljevima, koji je održan 25. septembra 2013. godine u sjedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku. Kao osnov za pripremu platforme poslužio je *Izveštaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori za period od 2010. do 2013. godine* koji daje presjek stanja za trogodišnji period sa **posebnim naglaskom na ciljeve kod kojih se zaostaje u implementaciji** (1, 3 i 7, djelimično 2 i 6) uz **sagledavanje MRC u kontekstu pristupanja Evropskoj uniji (EU)**. Izveštajem o MRC za period od 2010-2013. godine zaključeno je da je *Crna Gora na dobrom putu da ostvari Milenijumske razvojne ciljeve, osim MRC 1, 3 i 7 (smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost, održivost životne sredine)* i da su potrebni *dodatni naponi za postizanje pojedinih zadataka za MRC 2 (obuhvaćenost osjetljivih grupa) i MRC 6 (stopa smrtnosti uzrokovana hroničnim nezaraznim bolestima)*.

Kako bi se identifikovala i prevazišla uska grla kod onih ciljeva kod kojih su prepoznati negativni trendovi, Ujedinjene nacije su razvile i ponudile **Okvir ubrzanja sprovođenja Milenijumskih razvojnih ciljeva (MAF)**, koji nacionalnim akterima pruža mogućnost da identifikuju i prioritizuju rješenja za ubrzanje napretka u postizanju ciljeva. Kako je jedan od najvažnijih prioriteta Crne Gore **smanjenje nezaposlenosti**, Vlada je u saradnji sa Sistemom Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori kroz **MAF proces novembra 2013. godine** donijela *Akcionni plan za unapređenje zapošljavanja mladih za 2014. godinu* za približavanje ciljnim vrijednostima kod Milenijumskog razvojnog **Cilja 1** (smanjenje relativnog siromaštva i drugih dimenzija siromaštva), u okviru koga je **poseban fokus** stavljen na **nezaposlenost mladih** (od 15-24 godine).

Naponi da se postignu nacionalni Milenijumsku razvojni ciljevi nastavljani su u periodu na koji se odnosi ovaj (Treći godišnji) *Izveštaj*, prije svega kroz donošenje novih propisa i politika te nastojanja da se zakonski i strateški okvir dosljedno primijene, ekonomske reforme, podsticanje rasta i razvoja, socijalne reforme, zaštitu životne sredine i održivo korišćenje resursa te partnerstva za razvoj. Međutim, izazovi koji stoje na putu postizanja postavljenih ciljeva do 2015. godine su veoma značajni, a situaciju dalje komplikuje pogoršanje kod značajnog broja pokazatelja koje je zabilježeno u 2013. godini.

a. 2. Proces pripreme izvještaja

U skladu sa Programom rada Ministarstva za 2014. g. **Odjeljenje** za podršku Nacionalnom savjetu za održivi razvoj u **Ministarstvu održivog razvoja i turizma** kao **koordinator procesa**, realizovalo je izradu *Trećeg godišnjeg izvještaja o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva za period od 1. januara do 31. decembra 2013. godine*.

U izradi Trećeg godišnjeg izvještaja učestvovao je Koordinacioni tim uspostavljen prilikom izrade prva dva godišnja izvještaja, a koga čine **predstavnic** sljedećih nadležnih državnih organa:

1. Ministarstvo rada i socijalnog staranja, 1 predstavnik,
2. Ministarstvo prosvjete, 1 predstavnik,
3. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 1 predstavnik,
4. Ministarstvo zdravlja/Institut za javno zdravlje, 2 predstavnika,
5. Ministarstvo održivog razvoja i turizma/Agencija za zaštitu životne sredine, 4 predstavnika,

6. Ministarstvo ekonomije, 1 predstavnik,
7. Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, 2 predstavnika,
8. Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, 1 predstavnik,
9. Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT), 1 predstavnik,
10. Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore, 1 predstavnik.

U odnosu na prethodni Izvještaj u ovom izvještajnom periodu **Koordinacioni tim je proširen za predstavnika Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore**, za praćenje i dostavljanje podataka za jedan od zadataka kod Cilja 7.

Podatke o pregledu stanja po pojedinačnim ciljevima, u domenu svojih nadležnosti, koordinatori su dostavili u vidu popunjenih formulara, definisanih od strane Odjeljenja. U skladu sa Zaključkom Vlade Crne Gore (br. 06-820/2), sa sjednice održane 4. aprila 2013. godine, koordinatori su istovremeno dostavili i pregled napretka sa primjenom preporuka definisanih u prošlogodišnjem Izvještaju. Pri tom se može ocijeniti da dostavljeni pregledi stanja ne sadrže u potrebnoj mjeri konkretizovanu analizu uzroka neostavriavanja pojedinih zadataka u okviru ciljeva, odnosno analizu mogućnosti za rješavanje tako utvrđenih problema.

Na osnovu dostavljenih priloga, Odjeljenje je napravilo analizu opšteg stanja i pripremlilo Nacrt izvještaja. Na osnovu komentara i mišljenja na Nacrt izvještaja, pripremljen je Predlog trećeg godišnjeg izvještaja koji je upućen Vladi Crne Gore na razmatranje i usvajanje.

a. 3. Struktura izvještaja

Treći godišnji izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima je, kao i prethodni, podijeljen u tri cjeline opisane ispod. Za razliku od ranijih, ovaj Izvještaj u trećem dijelu sadrži i dodatni pregled stanja i napretka u sprovođenju preporuka definisanih u prethodnom Izvještaju. Struktura Trećeg godišnjeg izvještaja je:

1. **Dio A sadrži osnovne informacije** o Izvještaju i o procesu njegove izrade.
2. **Dio B daje analizu stanja** za period od 1. januara do 31. decembra 2013. godine **za svaki cilj pojedinačno** uključujući:
  - tabelarni prikaz trenda svih indikatora u okviru cilja i
  - opis trenutnog stanja, trendova, izazova i opšte ocjene izgleda da se cilj ostvari.
3. **Dio C je posvećen zaključcima i preporukama za prevazilaženje problema u realizaciji ciljeva**, kao i (kako je već napomenuto) **napretku u primjeni preporuka Drugog godišnjeg izvještaja koji je ostvaren u 2013. godini.**

Kretanje indikatora i ciljnih vrijednosti, odnosno promjene zabilježene u odnosu na vrijednosti iz prethodnog izvještajnog perioda obilježene su po principu semafora (zeleno, žuto i crveno):

- **zelenom** bojom označena su polja sa pokazateljima kod kojih je zabilježen **pozitivan** trend,
- **žutom** bojom označena su polja sa pokazateljima kod kojih **nije bilo promjena**, dok su
- **crvenom** bojom označeni podaci za koje su uočena pogoršanja odnosno **negativan** trend u odnosu na prethodnu godinu.

Polja u tabelama obilježena sivom bojom sadrže podatke koji su bili predmet analize u prethodnim izvještajima.

B. TRENDVI, STATUS, ZADACI, IZAZOVI I OPŠTA OCJENA STANJA

b.1. CILJ 1: SMANJITI RELATIVNO SIROMAŠTVO I DRUGE DIMENZIJE SIROMAŠTVA

- Cilj 1 sastoji se iz četiri Zadataka prilagođena nacionalnim uslovima:

1. Smanjiti udio stanovništva koji živi ispod linije siromaštva za 50% do 2015. godine;
2. Smanjiti nejednakost u distribuciji potrošnje do 2015. godine;
3. Smanjiti regionalne razvojne razlike do 2015. godine;
4. Smanjiti nezaposlenost na 9% do 2015. godine.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1¹

Indikatori (%)*	Polazna godina	Vrijednosti indikatora**								cilj u 2015.
		2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	
Zadatak # 1 – Smanjiti udio stanovništva koji živi ispod linije siromaštva za 50% do 2015.										
1. Stopa siromaštva	2005.	11.2	11.3	8.0	4.9	6.8	6.6	9.3	11.3	5.6
2. Jaz siromaštva		2.1	1.9	1.4	0.9	1.4	1.1	2.0	2.8	0.9
3. Oštrina siromaštva		0.7	0.6	0.4	0.3	0.5	0.3	0.7	1.4	0.3

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Stopa siromaštva se računa kao udio (postotak) u ukupnom stanovništvu lica sa ekvivalentnom potrošnjom nižom od linije siromaštva.
2. Jaz siromaštva je proizvod stope siromaštva i prosječnog odstupanja potrošnje siromašnih od linije siromaštva.
3. Oštrina siromaštva je kvadrat jaza siromaštva.

**Izvor podataka za sve indikatore za Cilj 1: Analiza siromaštva za 2012. godinu – MONSTAT.

Siromaštvo: U 2012. godini stopa siromaštva, dubina i oštrina siromaštva, dostigli su dvostruko, odnosno trostruko veće vrijednosti od ciljnih. Stopa siromaštva u 2012. godini bila je na nivou referentne (2005.) godine, pri čemu je samo tokom poslednje godine porasla za dva procenta poena - sa 9,3%, koliko je iznosila u 2011. godini, na 11,3%. Uz 2006. godinu, ovo je ujedno i najveći pojedinačni iznos stope siromaštva od kako je se u Crnoj Gori prati ovaj pokazatelj. Kretanje stope siromaštva poslednjih godina je veoma zabrinjavajuće.

Jaz siromaštva, kao indikator dubine siromaštva, i **oštrina siromaštva²**, su takođe povećani u odnosu na 2011. godinu, tako da je u 2012. godini jaz siromaštva iznosio 2,8% a oštrina siromaštva 1,4% što je (u slučaju ovog drugog) dvostruko više nego u prethodnoj

¹ **Napomena:** Procjene siromaštva su zasnovane na nacionalnoj apsolutnoj liniji siromaštva koja je dobijena u skladu sa metodologijom koju preporučuje Svjetska banka. Za procjene su korišćene iste metode i postupci u cijelom periodu 2006-2009, što obezbjeđuje dobru uporedivost rezultata tokom vremena i uočavanje glavnih trendova u siromaštvu.

² Oštrina siromaštva mjeri relativno odstupanje potrošnje siromašnih od linije siromaštva, ali uzima u obzir i nejednakost među siromašnima.

godini. Iz tablele je takođe evidentno da **oba indikatora u 2012. godini imaju najveće vrijednosti zabilježene do sada u odnosu na polaznu godinu.**

Dubina siromaštva znači da bi društvo trebalo obezbijediti sredstva u visini od 2,8% od linije siromaštva (Apsolutna linija siromaštva za 2012. godinu iznosila je 182,43 eura po ekvivalentu odrasle osobe) po svakom stanovniku, a zatim ta sredstva dodijeliti siromašnima u iznosu koji bi omogućio da njihova ukupna potrošnja dostigne liniju siromaštva.

Kod pokazatelja nejednakosti utvrđenih za praćenje napretka u postizanju Zadataka 2 (Smanjiti nejednakost u distribuciji potrošnje do 2015. godine) je takođe zabilježen negativan trend odnosno porast.

Zadatak 2

Indikatori*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**								cilj u 2015.
		2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	
Zadatak # 2 – Smanjiti nejednakost u distribuciji potrošnje do 2015.										
4. Gini koeficijent (%)	2005.	25.9	24.4	26.4	25.3	~~26.7~~ ³ 26.4	24.3	25.9	26.5	24
5. Odnos kvintilnih udjela		3.7	3.7	4.0	3.8	~~4.1~~ 4.0	3.7	4.1	4.3	3.6

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Gini koeficijent je numerički pokazatelj nejednake raspodjele prihoda.
2. Odnos kvintilnih udjela (s80/s20) je odnos prosječne potrošnje 20% najbogatijih i 20% najsiromašnijih građana.

Gini koeficijent kao pokazatelj nejednake raspodjele prihoda **u 2012. godini iznosio je 26,5% što svjedoči o nastavku trenda rasta nejednakosti u društvu u odnosu na prethodne godine.** Takođe se vidi de je **20% najbogatijih građana imalo potrošnju koja je za 4,3 puta veća od potrošnje 20% najsiromašnijih građana,** čime je jaz između najbogatijih i najsiromašnijih dostigao najveću tačku u periodu od kad postoje kontinuirani podaci o siromaštvu u Crnoj Gori.

Zadatak 3

Indikatori (%)	polazna godina	Vrijednosti indikatora								cilj u 2015.
		2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	
Zadatak # 3 – Smanjiti regionalne razvojne razlike do 2015.										
a) Prepoloviti stopu siromaštva na sjeveru Crne Gore										
6. Stopa siromaštva na sjeveru	2006.		17.8	14.0	8.9	13.2	10.3	17.5	18.3	8.9
b) Prepoloviti stopu siromaštva u ruralnim oblastima										
7. Stopa siromaštva u ruralnim oblastima	2005.	16.5	17.6	12.0	8.9	14.8	11.3	18.4	18.1	8.2

Pozitivan pomak zabilježen je kod stope siromaštva u ruralnim oblastima koja je blago smanjena u odnosu na prethodnu godinu. Nije bilo pomaka u smanjenju regionalnih razlika tako **da je stopa siromaštva u Sjevernom regionu 2012. godine bila skoro tri puta veća** od stope siromaštva u centralnom, odnosno dva puta veća od stope u južnom regionu (18,3% u odnosu na 7,9% za centralni i 9,0% za južni region). Oba pokazatelja su daleko iznad ciljnih vrijednosti za 2015. godinu. Rezultati poslednjeg Monstatovog istraživanja o

³ Korekcija podataka zbog izmjene u metodologiji, MONSTAT

siromaštvu ,takođe, pokazuju da je **stopa siromaštva u ruralnim oblastima znatno veća nego u urbanim** te da se **seosko stanovništvo suočava sa znatno većim rizikom od siromaštva u odnosu na gradsko.**

Tabela 1: Procjene siromaštva po geografskim regijama, 2012. godinu ⁴			
Regije	Stopa siromaštva	Udio siromašnih	Udio ukupnog stanovništva
Sjever (%)	18.3	50.2	30.9
Centar (%)	7.9	35.9	51.6
Jug (%)	9.0	13.9	17.4

Podaci pokazuju i da čak **polovina od ukupnog broja siromašnih živi na sjeveru Crne Gore.**

Tabela 2: Rizik od siromaštva po lokaciji, 2012. godina ⁵				
	Stopa siromaštva	Relativni rizik od siromaštva	Udio siromašnih	Udio ukupnog stanovništva
Urbane oblasti	8.1%	0.72	48.2%	67.6%
Ruralne oblasti	18.1%	1.60	51.8%	32.4%

Što se tiče distribucije siromašnih u odnosu na mjesto življenja (selo ili grad), odnos je nešto uravnoteženiji nego kad je riječ o regionalnim razlikama: u seoskim oblastima živi 51,8% siromašnih pojedinaca, a u gradskim 48,2%. Ovo predstavlja značajnu promjenu u odnosu na 2011. godinu kada je u urbanim oblastima živjelo 30,8% ukupnog broja siromašnih.

Zadatak 4

Indikatori (%)*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**										cilj u 2015.
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		
Zadatak # 4 – Smanjiti nezaposlenost na 9% do 2015.												
8. Stopa nezaposlenosti (+15)	2004	27.7	30.3	29.6	19.4	16.8	19.1	19.7	19.7	19.7	9	
9. Stopa nezaposlenosti prema polu		M (+15)	23.6	26.2	29.1	18.1	15.9	18	18.9	19.5		19.3
		Ž (+15)	33	35.5	30.1	20.9	17.9	20.5	20.6	20		20.3
10. Stopa dugoročne nezaposlenosti	2005	25.9	24.4	14.2	13.3	15.6	15.5	15.6	15.5	15.6	7	

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

8. Stopa nezaposlenosti predstavlja procenat nezaposlenih u ukupnom broju aktivnog stanovništva.

9. Stopa nezaposlenosti prema polu predstavlja procenat nezaposlenih muškaraca/žena u ukupnom broju muškog/ženskog aktivnog stanovništva.

10. Stopa dugoročne nezaposlenosti predstavlja procenat osoba koje su nezaposlene 12 mjeseci i duže u ukupnom broju aktivnog stanovništva.

⁴ Izvor: Analiza siromaštva u Crnoj Gori u 2012. godini, MONSTAT

⁵ Izvor: Analiza siromaštva u Crnoj Gori u 2012. godini, MONSTAT

Nezaposlenost: Stopa nezaposlenosti stagnira još od 2010. godine i iznosi 19.7%, što je gotovo dvostruko više od cilja (9% u 2015. godini). Stopa dugoročne nezaposlenosti je prethodnih godina blago oscilirala oko cifre od 15,5%; vrijednost od 15,6% zabilježena u 2012. godini je međutim 2,2 puta veća od predviđene ciljne vrijednosti od 7%.

Manji napredak je zabilježen kod stope nezaposlenosti muškaraca u odnosu na prethodni izvještajni period, dok je u 2012. godini došlo do srazmjernog povećanja broja nezaposlenih žena.

Navedeni trendovi se mogu ocijeniti zabrinjavajućim, posebno porast siromaštva i nejednakosti u svim kategorijama osim kod stope siromaštva ruralnog stanovništva i urbane - ruralne distribucije siromašnih. S tim u vezi može se zaključiti da nijedan od MRC zadataka vezanih za siromaštvo i smanjenje nejednakosti neće biti postignut do 2015. godine. Neće biti dostignute ciljne vrijednosti za smanjenje nezaposlenosti, a brine i blago pogoršanje stope nezaposlenosti žena u posljednjem izvještajnom periodu. Pored ubrzanja ekonomskog rasta (koji je zabilježen 2013. godine) i otvaranja novih radnih mjesta, za poboljšanja u oblastima smanjenja siromaštva i nezaposlenosti je neophodno unapređenje sistema socijalne zaštite i rješavanje strukturnih problema tržišta rada.

b.2. CILJ 2: OSTVARITI UNIVERZALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE

Cilj 2 sastoji se iz tri Zadatka prilagođena nacionalnim uslovima:

-
1. Ostvariti obuhvat djevojčica i dječaka predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na nivou od 40% do 2015. godine;
  2. Ostvariti 100% obuhvat osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem za dječake i djevojčice do 2015. godine;
  3. Smanjiti stopu nepismenih starijih od 10 godina na 1% do 2015. godine.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena

Zadatak 1

Indikatori (%)*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**										cilj u 2015.
		2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	
Zadatak # 1 – Ostvariti obuhvat djevojčica i dječaka predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na nivou od 40% do 2015. godine												
1. Stopa upisa	2003	28.99	28.96	29.05	26.55	30.93	31.12	32.74	35.72	37.04	39.54	40
1.a Dječaci		29.01	28.61	28.77	26.65	31.14	31.14	33.1	35.53	37.3	39.36	
1.b Djevojčice		28.96	29.34	29.34	26.65	30.71	28.23	32.35	35.94	36.75	39.47	

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Stopa upisa - ukupan broj upisanih u predškolske ustanove / ukupan broj stanovnika starosti 0-5

**Izvor podataka: Ministarstvo prosvjete i MONSTAT

Obrazovanje: U školskoj 2012/13. godini predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem bilo je obuhvaćeno 15 068 (39,54%) djece, što je za 5,16% više u odnosu na prethodnu školsku godinu. Ovim povećanjem su gotovo dostignute ciljne vrijednosti za 2015. godinu. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje od presudnog su značaja za sveukupan rast, razvoj i formiranje ličnosti djeteta.

U cilju efikasnije pripreme djece za osnovnu školu, zakonskim odredbama propisano je da predškolske ustanove realizuju program pripreme djece za osnovnu školu, za djecu koja nijesu obuhvaćena primarnim programom. Takođe, nastavljena je realizacija Programa pripreme (kraći program) za djecu uzrasta od pet godina života do polaska u osnovnu školu. Pored ovog programa realizuje se i Program ranog predškolskog vaspitanja i obrazovanja za djecu do tri godine života koji je odobren od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje.

Obuhvat djece sa posebnim obrazovnim potrebama, takođe, raste. Djeca se uspješno integrišu sa ostalom djecom u predškolskim vaspitnim jedinicama. *Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2010-2015) sa Akcionim planom*, za svoj glavni cilj ima povećanje obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem, posebno djece iz osjetljivih grupa. Planirano je da se navedeno postigne putem proširivanja, adaptacije i izgradnje prostornih kapaciteta, kao i obezbjeđivanjem raznovrsnih i proširenih modela usluga ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

Kad je riječ o proširenju kapaciteta, Vlada CG je odobrila kreditno zaduženje od 10 miliona eura kod Banke za razvoj Savjeta Evrope (CEB) za gradnju sedam novih predškolskih ustanova u Podgorici (4), Pljevljima (1), Ulcinju (1) i Baru (1). U 2012/13. godini, nakon sprovedene zakonske procedure, Ministarstvo prosvjete izdalo je licencu za rad još jednoj privatnoj predškolskoj ustanovi, tako da sada ukupno ima četrnaest licenciranih privatnih predškolskih ustanova. Licenciranjem privatnih predškolskih ustanova ostvaruje se cilj većeg obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem i jedinstvenog praćenja pružanja usluga na ovom nivou obrazovanja.

U radu sa djecom romske i egipćanske populacije (RE) fokus je na njihovoj integraciji, poboljšanju školskog i socijalnog postignuća, a kroz njihovo uključenje u obrazovni sistem njihovi vršnjaci se podstiču da kroz iskustvo različitosti stiču osobine demokratskih ličnosti. Redovnim programom vaspitno-obrazovnih aktivnosti u Podgorici obuhvaćeno je 129 djece romske i egipćanske populacije, a poludnevni boravkom njih 60. Pored toga, samostalno su realizovane aktivnosti pripremnih vrtića za osnovnu školu nakon što je ovaj program prethodno pilotiran kroz Projekat „Servisi inkluzivnog obrazovanja“ (podržan kroz IPA 2010). Ciljna grupa su djeca romske i egipćanske zajednice koja su stekla pravo na upis u osnovnu školu školske 2013/14. godine, a koja nijesu bila obuhvaćena drugim sistemskim oblikom ili programom vaspitanja i obrazovanja.

Pored ovoga, posredstvom Nacionalne komisije za UNESCO realizovan je Projekat „Interaktivne službe za rano i predškolsko obrazovanje“ usmjeren ka djeci koja žive u seoskim oblastima. Kako bi se stvorili uslovi za veći obuhvat djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na seoskom području, potrebno je nastaviti realizaciju Projekta, budući da je u ovom periodu realizovan u tri predškolske ustanove (Danilovgrad, Berane i Rožaje) i da je planirano da se u narednom periodu realizuje i u ostalim predškolskim ustanovama u Crnoj Gori.

Ukoliko se budu ostvarivale predviđene aktivnosti na povećanju obuhvata i proširenju usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja sasvim je izgledno da će u 2015. godini predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem biti obuhvaćeno 40% djece u Crnoj Gori, odnosno da će biti ostvaren prvi zadatak kod MRC 2.

Zadatak 2

Indikatori (%)*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**										cilj u 2015.
		2003/2004.	2004/2005.	2005/2006.	2006/2007.	2007/2008.	2008/2009.	2009/2010.	2010/2011.	2011/2012.	2012/2013.	
Zadatak # 2 – Ostvariti 100% obuhvat osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem za dječake i djevojčice do 2015. godine												
2. Stopa upisa	2003.	92.27	93.93	96.51	98.58	99.72	99.25	98.25	97.97	95.90 98.29*	96.97	100
2.a Dječaci		92.39	93.94	96.84	98.78	99.78	99.87	98.87	98.17	96.04 97.78	97.35	
2.b Djevojčice		92.15	93.91	96.15	98.37	99.65	98.58	97.59	97.76	95.75 98.83	96.56	
3. Stopa završetka		92.25	93.23	96.51	97.49	99.05	98.78	97.89	96.97 99.62	99.18	98.36 ⁶	
3.a Dječaci		92.47	93.20	96.72	97.79	99.28	99.11	98.57	96.85	97.89		
3.b Djevojčice		92.02	93.25	96.29	97.18	98.81	98.43	97.16	97.10	97.95		

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Prema obrascu koji koristi Monstat: Bruto stopa upisa je ukupan broj upisanih učenika/ica kroz ukupan broj stanovnika starosti 6-14 godina*100.

Stopa upisa: Iz tabelarnog prikaza u koji su za školsku 2012/13 godinu uneseni dostavljeni podaci od strane MONSTAT-a, kao zvanični statistički podaci, a u odnosu na njihove podatke iz prethodnih godina (crni brojevi), **evidentan je progres kod ovog zadatka za posmatrani Izvještajni period⁷.**

Strategija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja sa Akcionim planom (2011-2017), za svoj glavni cilj ima realizaciju svih predviđenih aktivnosti i stvaranje uslova za kvalitetno osnovno obrazovanje i vaspitanje za svu djecu u Crnoj Gori.

Inkluzivnim obrazovanjem i vaspitanjem za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama teži se povećati obuhvat te djece i njihova veća uključenost u obrazovni sistem. U decembru 2013. godine Vlada Crne Gpre je usvojila *Strategiju inkluzivnog obrazovanja (2014-2018)*. Dokument koji je razvijan kroz participativni proces i učešće svih relevantnih subjekata **ima za cilj da omogući pristup obrazovanju, kao i da racionalno i operativno obezbijedi postizanje razvojnih i obrazovnih postignuća.**

U cilju što veće inkluzije u obrazovanju realizovan je i Projekat “Servisi inkluzivnog obrazovanja (IPA 2010)”. Jedan od njegovih značajnih rezultata je **finalizacija procesa**

⁶ Kako podatak Monstata za stopu završetka škole jos uvijek ne postoji, jer će podatak o procijenjenom broju stanovnika za 2013. godinu biti dostupan u septembru 2014. godine, za analizu su korišćeni podaci Ministarstva prosvjete.

⁷ Postoje razlike u podacima MONSTAT-a i Ministarstva prosvjete (plavi brojevi); Prema Ministarstvu prosvjete stopa upisa je bila nešto niža nego prethodne godine. Tako je, na primjer, broj upisanih učenika u I razred školske 2012/13. g. bio 7 373, što je za 0,9 % manje nego prethodne školske godine kada je u I razredu bilo 7 441 učenika⁷.

transformacije posebnih ustanova u resursne centre. Radi bolje podrške **djeci sa posebnim obrazovnim potrebama preduzima se niz mjera i aktivnosti** kako bi se njihov obuhvat (u toku osnovnoškolskog doba) povećao. Posebne **ustanove transformisane su u resursne centre**, ali je izazov da se **obezbijedi podrška resursnih centara** za inkluzivnu praksu. Nadalje, potrebno je **da se jačaju kapaciteti i rad škola** sa posebnim odjeljenjima i **osigura kontinuitet podrške defektologa** učenicima koji pohađaju nastavu po prilagođenom programu. Konačno, poseban izazov odnosi se na **razvoj optimalnog i održivog modela asistencije učeniku u nastavi.**

Značajne su aktivnosti na integraciji romske i egipćanske populacije u obrazovni sistem, tako da je u protekloj deceniji **evidentan porast broja djece romske i egipćanske populacije obuhvaćene osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem.** Školske 2012/13. godine osnovnu školu u Crnoj Gori je pohađalo 1.586 učenika romske i egipćanske populacije. *Strategijom za poboljšanje položaja romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori* predviđa se godišnji rast upisa ove djece u predškolske ustanove od 10% i upis te djece u osnovnu školu. U tom kontekstu realizovan je niz projekata koji su za cilj imali povećanje stope obuhvata ove djece redovnim sistemom osnovnog obrazovanja (kao npr. romski asistenti) posebno uz pomoć projekata podržanih od strane Evropske komisije. Napori Ministarstva prosvjete su posebno orijentisani na kvalitetno osnovno obrazovanje za djecu iz kampova Konik 1 i 2 (62 prvaka +75 starije djece). Od školske 2013/14. godine se tzv. desegregisano obrazovanje RE djece iz kampova Konik 1 i 2 odvija u 6 podgoričkih osnovnih škola. **Redovnost upisa, pohađanja i završetka osnovnog obrazovanja ove djece još uvijek nije zadovoljavajuća.**

Shodno važećoj zakonskoj regulativi **škole imaju obavezu da ispoštuju standarde pristupačnosti.** Opšti Zakon o obrazovanju i vaspitanju definiše **da se nastava za lica koja koriste znakovni jezik,** odnosno posebno pismo ili druga tehnička rješenja **izvodi na znakovnom jeziku i pomoću odgovarajućih sredstava.**

Ministarstvo prosvjete **podržalo je angažman asistenata učeniku u nastavi** iznosom od 100.000,00 eura. Takođe se **nastavlja i obuka nastavnika za rad sa djecom iz najosjetljivijih grupa,** tako da se u kontinuitetu sistemski doprinosi da se postigne planirani cilj – obuhvat sve djece osnovnim obrazovanjem.

Stopa završetka: Napuštanje školovanja se zapaža među djecom RE populacije, čemu su uzrok socio-ekonomski razlozi, ali i običaji. Nizak životni standard RE populacije i brojni problemi u vezi sa njihovim statusom u društvu čine da ova djeca rastu i razvijaju se u uslovima povećanog rizika. **Jezičke barijere** sa kojima se susrijeću raseljene i interno raseljene romske porodice između ostalog čine da je saradnja škole sa ovim porodicama otežana i često neefikasna. Takođe i zbog veoma **niskog obuhvata** djece RE populacije **predškolskim vaspitanjem** smanjuje se njihova šansa da se uključe u osnovno obrazovanje. **Izostaju i oblici podrške porodicama** čiji bi cilj bio **da se roditelji motivišu** da dijete redovno pohađa osnovnu školu i da je ne napušta, kroz **podizanje svjesnosti** o važnosti školovanja i povećanju šansi za kvalitetniji život. **Izostaju i oblici podrške porodicama** čiji bi cilj bio **da se roditelji motivišu** da dijete redovno pohađa osnovnu školu i da je ne napušta, kroz **podizanje svjesnosti** o važnosti školovanja i povećanju šansi za kvalitetniji život.

Kroz Projekat „Servisi inkluzivnog obrazovanja“ napisan je, publikovan i distribuiran Priručnik za profesionalce (nastavnike, stručne saradnike, direktore, RE asistente) i sve koji su zainteresovani za sprečavanje napuštanja školovanja. **Kroz aktivnosti Projekta vršene su**

i analize redovne školske **evidencije o napuštanju školovanja**. Na taj način identifikuju se i prate djeca koja su u riziku od napuštanja školovanja i predlažu mjere za prevazilaženje problema. S tim u vezi zapaženo je da postoji fluktuacija u redovnosti pohađanja i to iz razloga odlazaka u zemlju porijekla radi pribavljanja dokumenata potrebnih za regulisanje statusa. U ostalim slučajevima se obavlja direktna komunikacija sa roditeljima, organizuju posjete porodicama u riziku, šalju opomene. Navedeno je rezultiralo **održavanjem redovnosti pohađanja nastave**.

Međutim, **dodatno je neophodno razviti jasne procedure i definisati odgovornosti svih aktera sistema**, kako bi se informacija o eventualnom napuštanju školovanja dobila pravovremeno i u skladu sa tim zakonski reagovalo.

Veća dostupnost obrazovanja za djecu RE populacije i **obezbjeđenje obrazovnih usluga** koje su usklađene sa njihovim realnim potrebama može se obezbijediti nizom, sada nedostajućih mjera i aktivnosti. **Razvojem mehanizama praćenja i preventivnim mjerama** može se smanjiti broj učenika romske i egipćanske populacije koja napuštaju školovanje. S tim u vezi potreban je i **redovan nadzor i evaluacija procesa obrazovanja** djece RE populacije u cilju praćenja i poboljšanja njihovih postignuća i prevencije napuštanja škole

Zadatak 3

Indikator (%) [*]	polazna godina	Vrijednosti indikatora ^{**}		cilj u 2015.
	1991.	2003.	2011.	
Zadatak # 3 – Smanjiti stopu nepismenih starijih od 10 godina na 1% do 2015. godine				
4. Stopa nepismenih⁸	5.9	2.35	1.5	1

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Pismenost je definisana kao sposobnost čitanja i pisanja lica starosti od 10 ili više godina. Za praćenje stope nepismenosti stanovništva uzimaju se podaci sa popisa stanovništva..

Pismenost: Posljednjim popisom stanovništva u Crnoj Gori koji je rađen 2011. godine, evidentirano je da u Crnoj Gori ima 8 149 **nepismenih lica** starosti od 10 i više godina što je prevedeno u procenat **1,5% od ukupnog broja** (najveća stopa nepismenosti zabilježena je u Plavu i Ulcinju). Među nepismenim je **više žena nego muškaraca**, dok je prosječna starost nepismenog lica 62 godine. S obzirom na to da je prosječna starost nepismenih lica na popisu bila 62 godine, **pretpostavka je da će se broj nepismenih do sledećeg popisa smanjiti**.

Za sve građane Crne Gore koji su zainteresovani za uključivanje u program opismenjavanja, postoje uslovi u pogledu dostupnosti i besplatnog obrazovanja. Broj licenciranih ustanova za izvođenje programa funkcionalnog opismenjavanja prilagođenog programu osnovne škole za odrasle se stalno povećava i sada postoji 9 takvih ustanova. Prema podacima Centra za stručno obrazovanje u 2013. godini licencirani organizatori obrazovanja odraslih su realizovali program osnovnog obrazovanja odraslih za 275 polaznika/ca. Značajno je napomenuti da su i pripadnici/e romske nacionalnosti bili obuhvaćeni ovim programom.

Podaci koji ukazuju na tendenciju značajnog smanjenja broja nepismenih i aktivnosti koje se preduzimaju na tom planu daju **realna očekivanja da će do 2015. godine broj nepismenih starijih od 10 godina u Crnoj Gori biti manji od 1%**.

⁸ Stanovništvo starosne dobi od 10 i više godina.

Niz mjera i aktivnosti, na sistemskom nivou, koji su definisani strateškim razvojnim planovima, podrazumijevaju uključivanje svih aktera obrazovno-vaspitnog procesa za stvaranje uslova za potpuni obuhvat sve djece u Crnoj Gori i njihovo kvalitetno osnovno obrazovanje i vaspitanje, uključujući i djecu iz najosjetljivijih grupa. **Realizacijom svih planiranih aktivnosti očekuje se da će se do 2015. godine ostvariti Cilj 2.**

b.3. CILJ 3: UNAPRIJEDITI RODNU RAVNOPRAVNOST I POBOLJŠATI POLOŽAJ ŽENA

Cilj 3 sastoji se iz dva Zadataka prilagođena nacionalnim uslovima:

2012.

1. Ekonomsko osnaživanje žena;
2. Povećati učešće žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1

Indikatori	polazna godina	Vrijednosti indikatora									cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	
Zadatak # 1 – Ekonomsko osnaživanje žena											
1. Stopa zaposlenosti žena	2004.	28.8	27.6	28.7	34.8	36.1	34.4	33.8	33.7	34.6	50.0
2. Stopa nezaposlenosti žena	2004.	33.0	35.5	30.1	20.9	17.9	20.4	20.7	20.0	20.3	9.0

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Stopa zaposlenosti žena predstavlja procenat zaposlenosti žena u ženskom stanovništvu starom 15 i više godina.
2. Stopa nezaposlenosti žena predstavlja procenat nezaposlenosti žena u ukupnom broju ženskog aktivnog stanovništva.

**Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava i MONSTAT.

Zaposlenost/nezaposlenost žena: Iz tabelarnog prikaza indikatora za Cilj 3 evidentno je da je stopa zaposlenosti žena u 2012. godini povećana za oko jedan procentni poen (na 34,6%). U isto vrijeme, porasla je i stopa nezaposlenosti (ali u nešto manjem obimu) dostižući nivo od 20,3%. Trend kod oba indikatora pokazuje da nije realno očekivati da će stopa zaposlenosti žena dostići planiranih 50% do 2015. godine, kao ni da će stopa nezaposlenosti pasti na 9%. Ekonomska kriza je jedan od uzroka navedenog stanja.

Projektom „Jačanje socio-ekonomskih prava žena“ koji je podržan od strane UN WOMEN, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava nastavlja da radi na ekonomskom osnaživanju žena u Crnoj Gori. S tim u vezi održan je veliki broj aktivnosti: kampanja, seminara i radionica, kao i izrađen i i publikovan propratni materijal.

Kada je u pitanju ekonomsko osnaživanje žena potrebno je i dalje raditi na podsticanju preduzetništva kod žena (što je predviđeno i u okviru IPA programa, kao i projekata koji se

realizuju u saradnji sa UNDP i OSCE), edukaciji žena iz različitih oblasti, kao i sprovesti aktivnosti koje imaju za cilj bolju zaposlenost žena sa sela.

Zadatak 2

indikatori	polazna godina	Vrijednosti indikatora												cilj u 2015.		
		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.		2013.	
Zadatak # 2 – Povećati učešće žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou																
3. Procenat mjesta koje zauzimaju žene u Skupštini Crne Gore	2001.	10.39	10.39	10.67	10.67	13.33	9.88	11.11	11.11	11.11	11.11	11.11	13.5 17.2 ⁹	14.8	30.0	
4. Udio žena među ministrima/kama u Vladi Crne Gore (%)		0.0	0.0	12.5	12.5	12.5	12.5	0.0	0.0	5.8	5.8	5.8	11.7 ¹⁰ 18.7	17.65		
5. Udio žena među gradonačelnicima/cama (%)		0.0	9.5	14.2	9.5	9.5	9.5	4.7	4.7	4.7	4.7	4.7	4.7	4.7		4.7
6. Udio žena među odbornicima/ama u skupštinama opština (%)		6.3	8.9	8.9	8.9	8.9	8.9	11.3	11.3	12.7	13.8	13.8	14.2	n/a		

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

3. Broj žena poslanica u odnosu na ukupan broj poslanika i poslanica x 100.
4. Broj žena ministarki u odnosu na ukupan broj ministara i ministarki x 100.
5. Broj žena gradonačelnica u odnosu na ukupan broj gradonačelnika i gradonačelnica u Crnoj Gori x 100.
6. Broj žena odbornica u odnosu na ukupan broj odbornika i odbornica u skupštinama opština x 100.

⁹ Vrijednosti indikatora za 2012. godinu označene plavom bojom odnose se na podatke nakon Parlamentarnih izbora održanih 4. oktobra 2012. godine

¹⁰ Vrijednost indikatora za 2012. godinu označene crnom bojom odnose se na na period prije Parlamentarnih izbora u Crnoj Gori održanih 14. oktobra 2012. godine

Iako je Crna Gora *Zakonom o izborima* (2011.) **uvela kvotu od 30% manje zastupljenog pola u izvršnim organima vlasti, zastupljenost žena u Parlamentu je i dalje ispod ciljane vrijednosti** i za 2013. godinu iznosi 14,8% (ili 12 žena)¹¹, dok su 3 žene ministarke. Ovakvo stanje pozicionira Crnu Goru u donjem dijelu liste u regionu po pitanju **učešća žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou.**

Ciljne vrijednosti za sve navedene indikatore kod zadatka 2 neće biti dostignute do 2015. godine, iako se očekuje da će u narednom periodu vrijednosti značajno porasti upravo kao rezultat usvajanja izmjena i dopuna *Zakona o izboru odbornika i poslanika* marta 2014. godine,. Naime, članom 18 ovog *zakonatretirano* je i pitanje rodne izbalansiranosti sastava izbornih lista, na način da na izornoj listi među svaka četiri kandidata prema redosljedu na listi (prva četiri mjesta, druga četiri mjesta i tako do kraja liste) mora biti najmanje po jedna kandidatkinja pripadnica manje zastupljenog pola.

Januara 2013. godine usvojen je *Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti 2013-2017*, sa Programom sprovođenja za 2013-2014. godinu koji se posebno bavi **ekonomskim osnaživanjem žena i povećanjem učešća žena na mjestima odlučivanja**. Kroz ovaj Plan definisane su konkretne mjere i aktivnosti, nosioci odgovornosti, rokovi i indikatori, kako bi se postigao navedeni cilj, i pratila njegova implementacija. Planom je definisano 9 oblasti za djelovanje u narednom periodu u cilju postizanja rodne ravnopravnosti i to: *unaprjeđenje ljudskih prava žena i rodne ravnopravnosti, rodno osjetljivo vaspitanje i obrazovanje, rodna ravnopravnost u ekonomiji, rodno osjetljiva zdravstvena zaštita, rodno zasnovano nasilje, mediji i kultura, ravnopravnost u procesu odlučivanja u političkom i javnom životu, međunarodna politika i saradnja i institucionalni mehanizmi za primjenu rodne ravnopravnosti.*

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori i Kancelarija Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori pokrenule su Program za rodnu ravnopravnost IPA 2010 – IPA Gender Program. Isti ima za cilj poboljšanje uslova za implementaciju *Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti* kroz ojačane kapacitete, poboljšane institucionalne mehanizme i unapređene politike u sledeće tri oblasti: nasilje u porodici, političko osnaživanje žena i ekonomsko osnaživanje žena.

Jedan od izazova sa kojim se treba suočiti su problemi u zapošljavanju na svim nivoima zbog ekonomske krize, što utiče na opštu stopu zaposlenosti. Osim toga, povećanje stepena učešća žena na mjestima odlučivanja je uglavnom usko povezano sa predrasudama i kulturnim barijerama koje sprječavaju žene da se nađu na pozicijama donosioca odluka, pa je neophodno raditi na eliminisanju istih, podizanju stepena obrazovanosti žena i njihovom političkom osnaživanju kroz odgovarajuće kampanje i edukacije.

Iako je **uspostavljen institucionalni i zakonodavni okvir** u dijelu rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena, dosledna primjena zakonske regulative i eliminacija stereotipa i predrasuda vezano za učešće žena u javnom životu i dalje je jedan od vodećih izazova za postizanje ovog cilja.

---

¹¹ Poslednji parlamentarni izbori (oktobar, 2012. godine) su obračunali 17,2% žena u Parlamentu, ali je procentualna zastupljenost 2013. godine u padu zbog prestanka mandata 2 poslanice i činjenice da na njihovo mjesto nijesu došle žene.

b.4.CILJ 4: SMANJENJE STOPE SMRTNOSTI DJECE

Cilj 4 sastoji se iz tri Zadatka prilagođena nacionalnim uslovima:

1. Smanjiti vrijednost pokazatelja na osmoro umrle odojčadi na 1000 živorođene djece;
2. Imunizacija sve djece do godinu dana starosti;
3. Smanjiti smrtnost djece od 0 – 4 godine uzrokovane nezgodama.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1

Indikatori (%)*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**									cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	
Zadatak # 1 – Smanjiti vrijednost pokazatelja na osmoro umrle odojčadi na 1000 živorođene djece											
1. Stopa mortaliteta odojčadi (na 1000 živorođene djece)	2004.	7.8	9.5	11.0	7.4	7.5	~~5.67~~ 5.7 ¹²	6.7	4.4	4.4	7
2. Stopa mortaliteta djece do pet godina starosti (na 1000 živorođene djece)		9.5	11.1	12.1	8.7	8.2	6.0	7.5	5.7	5.6	8

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Stopa mortaliteta odojčadi - broj umrle odojčadi/broj živorođene djece*1000.
2. Stopa mortaliteta djece do pet godina starosti - broj umrle djece mlađe od 5 godina/broj živorođene djece*1000.

**Izvor podataka za ciljeve 4, 5 i 6 je Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore i MONSTAT.

Ciljne vrijednosti koje su postavljene za 2015. godinu kod prvog zadatka za MRC 4 već su **dostignute** za oba indikatora (stope mortaliteta odojčadi i djece do pet godina starosti). **Oscilacije vrijednosti ovog pokazatelja rezultat su fenomena malih brojki** (male promjene u smrtnosti djece navedene starosti značajno mijenjaju vrijednost indikatora).

Kako bi se održao i još snizio nivo stope mortaliteta odojčadi - do nivoa na kome se ovi pokazatelj nalazei kod visoko razvijenih zemalja - budući cilj i izazov se odnose na kontinuirano unaprijeđenje zdravstveno-vaspitnih i preventivnih aktivnosti u oblasti zdravstvene zaštite žena i djece kroz postojeća savjetovaništa (savjetovaništa za trudnice, savjetovaništa kod izabranih doktora za djecu, genetsko savjetovanište) i buduća savjetovaništa (savjetovanište za reproduktivno zdravlje, savjetovanište za planiranje porodice).

Zadatak 2

Indikatori (%)*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**									cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	
Zadatak # 2 – Imunizacija sve djece do godinu dana starosti											
3. Udio jednogodišnjaka vakcinisanih	2004.	91.7	90.3	91.8	91.6	89.5	~~93,5~~ 85.9 ¹³	90.0	90.7	90.3	95

¹² Vrijednost podatka je promijenjena, jer je prethodna vrijednost bila preliminarna.

¹³ Vrijednost podatka je promijenjena, jer je prethodna vrijednost bila preliminarna. Elektronsko evidentiranje, koje je omogućilo precizno registrovanje sve novorođene i vakcinisane djece, uslovalo je promjene u vrijednostima indikatora.

protiv boginja												
4. Udio djece vacinisane sa:												
BCG ¹⁴	97.6	98	98.4	98.2	98.1	95.0	95.3	97.1	94.7	100		
DTP ¹⁵	95.1	94.6	92.8	93.1	96.1	83.6	93.7	94.7	94.3	97		
OPV ¹⁶	95.0	94.6	92.9	93.2	96.1	91.5	93.1	94.7	94.2			
vakcinom protiv Hepatitis B	91.3	91.4	92.5	91.6	94.8	87.3	90.3	91.1	89.0			

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Broj djece vacinisanih protiv boginja/ukupan broj djece*100
2. Broj djece vacinisane protiv BCG, DTP, OPV i vakcinom protiv Hepatitis B/ukupan broj djece*100

Uprkos blagom pogoršanju (padu stopa imunizacije) svih pokazatelja, vrlo je vjerovatno da će sve projektovane ciljne vrijednosti do 2015. godine biti ostvarene. S obzirom na to da je planirani obuhvat vakcinacijama vrlo visok, moguće je da bude manjih odstupanja kada su u pitanju BCG i Hepatitis B vakcine. Takođe treba navesti da je i u ovom izvještajnom periodu preporuka Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) da se ciljne vrijednosti za obuhvat vacinisane djece sa BCG smanji sa 100 na 98%, a za DTP, OPV i vakcine protiv Hepatitis B sa 97 na 95%.

Uzrok blagom padu u obuhvatu djece vakcinacijama su i nedavno aktualizovane aktivnosti “antivakcinalnih lobija” kako na nacionalnom nivou, tako i na nivou pojedinih opština. Zbog brojnih informacija koje su dostupne u medijima i na internetu o povezanosti vakcina i njihovih komponenti sa mogućim štetnim posljedicama po zdravlje djece, u proteklom periodu su bili nešto izraženiji zahtjevi roditelja za nevakcinisanjem kako odojčadi, tako i djece predškolskog i školskog uzrasta.

Zahvaljujući združenim naporima svih službi uključenih u sprovođenje Programa obaveznih imunizacija zasnovanim na informacijama o bezbjednosti vakcina Svjetske zdravstvene organizacije, problem antivakcinalnih lobija je držan pod kontrolom. To je vidljivo na osnovu postignutih obuhvata u ciljnim populacijama.

Neophodno je da Crna Gora i dalje ulaže napore i sprovodi aktivnosti u pripremi sveobuhvatnog odgovora usmjerenog na djelovanje antivakcinalnih grupa.

Zadatak 3

Indikator*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**						cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	
Zadatak # 3 – Smanjiti smrtnost djece od 0 – 4 godine uzrokovane nezgodama								
5. Broj nesrećnih slučajeva djece 0–4 godine sa smrtnim ishodom na ukupnu populaciju ¹⁷	2004.	2	2	2	3	1	0	< 2

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Broj nesrećnih slučajeva djece 0-4 godine sa smrtnim ishodom

¹⁴ Vakcina protiv tuberkuloze.

¹⁵ Vakcina protiv dječje paralize.

¹⁶ Vakcina protiv difterije, tetanusa i velikog kašlja.

¹⁷ Podaci za 2010. godinu za sada nijesu dostupni

Prema poslednjim podacima koji datiraju iz 2009. godine zadatak koji se odnosi na smanjenje smrtnosti djece mlađe od 4 godine uzrokovane nesrećnim slučajevima **je već ispunjen tj. ciljna vrijednost je na nivou nižem od 2 koji je bio projektovan za 2015. godinu.**

Međutim, neophodno je raditi na prevenciji faktora rizika koji dovode do nesrećnih slučajeva, a koji su najčešći uzroci mortaliteta djece u tom uzrastu, kao što su saobraćajni traumatizam, nehотиčno povrjeđivanje, nasilje i slično.

Napomena:

Od 2010. godine, shodno Zakonu o matičnim registrima, podaci o smrtnosti nisu dostupni zbog promjene u nadležnosti i povezanog postupka registrovanja podataka. Stoga je prilikom usvajanja Drugog godišnjeg izvještaja o sprovođenju MRC Vlada Crne Gore zadužila Ministarstvo održivog razvoja i turizma (MORiT) i Ministarstvo zdravlja (MZ) da informišu Vladu o načinima uređenja praćenja indikatora koji se tiču statistike mortaliteta. U skladu sa zaduženjem Ministarstvo održivog razvoja i turizma i Ministarstvo zdravlja su dogovorili način praćenja indikatora i o tome informisali Vladu juna 2013. godine. Tom prilikom zadužene su relevantne institucije (pored Ministarstva zdravlja, Institut za javno zdravlje i Ministarstvo unutrašnjih poslova) da analiziraju i informišu Vladu o uzrocima smrtnosti za period 2010-2012. godine i da Ministarstvu održivog razvoja i turizma dostave podatke radi daljeg izvještavanja o MRC. Međutim, prilikom prikupljanja i analize podataka, došlo je do nepodudaranja broja umrlih po uzroku smrtnosti sa zvaničnim statističkim podacima o broju umrlih. Stoga je pokrenuta inicijativa da se identifikuju uzroci razlike u broju umrlih.

U skladu sa obavezama Ministarstva zdravlja, Vlada Crne Gore je usvojila *Zakon o zdravstvenoj zaštiti* decembra 2013. godine. Shodno ovom zakonu i u cilju trajnog rešenja ovog pitanja, Ministarstvo zdravlja će pristupiti proceduri usvajanja Pravilnika o mrtvozorstvu kojim će se definisati način praćenja indikatora mortaliteta po uzroku. Cijeneći navedeno za očekivati je da u sljedećem godišnjem izvještaju budu dostupni podaci o smrtnosti po uzroku.

Navedeno objašnjenje vezano za statistiku koja prati uzroke smrtnosti, pored zadatka 3 za Cilj 4 odnosi se i na:

- **Cilj 5, indikator 1:** *Stopa smrtnosti majki na 100 000 živorođene djece*
- **Cilj 6, Zadatak 3:**
  - o **Indikator 1:** *Stopa smrtnosti od bolesti sistema krvotoka (na 100 000 stanovnika)*
  - o **Indikator 7:** *Stopa smrtnosti od malignih tumora (na 100 000 stanovnika).*

b.5. CILJ 5: UNAPRIJEDITI ZDRAVLJE MAJKI

Cilj 5 čini jedan zadatak definisan na nacionalnom nivou, i to: *Održavati i unaprijediti reproduktivno zdravlje majki.*

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1

Indikatori*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**									cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	
Zadatak # 1 – Održavati i unaprijediti reproduktivno zdravlje majki											
1. Stopa smrtnosti majki na 100 000 živorođene djece	2004.	0	0	0	12.76	0	0	n/a	n/a	n/a	10
2. Procenat porođaja kojima je prisustvovalo kvalifikovano medicinsko osoblje (%)	2004.	99.6	99.9	100	100	100	100	100	100	100	100

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Broj umrlih žena usled trudnoće, porođaja i postporođajnog perioda/ukupan broj živorođene djece*100 000.
2. Broj žena koje su se porodile uz stručnu pomoć/ukupan broj porođaja*100.

Imajući u vidu kontinuirano nisku vrijednost prvog indikatora (izuzimajući 2007. godinu) **opravdano je očekivati da će se takva tendencija održati i ubuduće.** Od 2006. godine nije evidentirano da je ijedna žena umrla usljed posljedica trudnoće, porođaja i postporođajnog perioda, a svi porođaji su protekli u prisustvu kvalifikovanog medicinskog osoblja.

Obzirom na navedenu promjenu nadležnosti u vođenju mortalitetne statistike od 2010. godine u odnosu na zdravstvene indikatore, zvanični podaci o uzrocima smrti još uvijek nisu objavljeni za period 2010-2013. godine. Novim Zakonom o zdravstvenoj zaštiti ovaj problem će se prevazići, tako da će se mortalitet voditi po uzrocima umiranja u Institutu za javno zdravlje.

U 2013. godini nastavilo se sa pružanjem zdravstveno-vaspitne usluge trudnicama u 18 savjetovašta (18 domova zdravlja) za reproduktivno zdravlje, **pri čemu je broj žena obuhvaćen ovim uslugama značajno povećan (ukupno 2199 žena).**

Navedeno ukazuje da će cilj biti u potpunosti ispunjen do 2015. godine, uz rad na unaprjeđenju registrovanja/evidencije u oblasti mortaliteta.

b.6. CILJ 6: BORBA PROTIV HIV/AIDS, TUBERKULOZE I OSTALIH BOLESTI

Cilj 6 sastoji se iz tri Zadatka na nacionalnom nivou:

1. Zadržati nisku stopu prevalencije HIV/AIDS-a (između 0,01 – 0,02);
2. Smanjiti rasprostranjenost tuberkuloze do 2015. godine;
3. Smanjiti stopu smrtnosti od hroničnih nezazarnih bolesti u starosnoj grupi 0 – 64 godine.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1

Indikatori*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**										
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	cilj u 2015.
Zadatak # 1 – Zadržati nisku stopu prevalencije HIV/AIDS-a (između 0.01 – 0.02)												
1.a. Stopa novoregistrovanih slučajeva na 100000 stanovnika	2004	0.15	1.07	0.61	0.92	0.92	~~0.95~~ 1.24 ¹⁸	1.24	1.13	0.97	0.48	< 1
1.b. Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV/AIDS na 100000 stanovnika		0.3	1.37	1.07	1.38	1.38	2.16	2.16	1.45	2.1	1.61	
2. Stopa dobrovoljno testiranih na HIV na 1000 stanovnika	~~2004.~~ 2005. ¹⁹	~~0.03~~ 0.20 ²⁰	~~0.03~~ 0.16	~~0.03~~ 0.25	~~0.03~~ 0.39	~~0.04~~ 0.68	~~1.16~~ 1.14	1.36	2.1	1.5	1.66	1

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1.a. Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV/broj stanovnika*100 000

1.b. Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV/AIDS/broj stanovnika*100 000

2. Stopa dobrovoljno testiranih na HIV/broj stanovnika*1000

Iako je u 2013. godini registrovano nešto manje osoba sa HIV infekcijom (uključujući i osobe u stadijumu AIDS-a) nego prethodne godine, posmatrano od 1989. godine (kada je otkriven prvi slučaj infekcije) u posljednjim godinama prisutan je trend porasta broja novoregistrovanih. Pošto se radi o malim brojevima, teško je i gotovo nemoguće dati precizno pojašnjenje primijećenih pojava i kretanja broja oboljelih.

Ako se uzme u obzir da od 2005. godine u Crnoj Gori dominira homo-biseksualni način prenošenja HIV-a trend porasta u otkrivanju novih slučajeva može se djelimično objasniti činjenicom da se posljednjih godina homoseksualne i biseksualne osobe (koje su i u najvećem riziku) sve češće testiraju na HIV. To je rezultat napora usmjerenih na smanjenje stigme i diskriminacije prema seksualnim manjinama. Uprkos tome testiranje među pripadnicima populacija koji su u posebnom riziku od HIV-a mora se dodatno poboljšati kako bi se stvorila realnija slika seroprevalence HIV-a u ovim grupama, a samim tim i u opštoj populaciji.

¹⁸ Vrijednost podatka je promijenjena, jer je prethodna vrijednost bila preliminarna.

¹⁹ Referentna godina je izmjenjena, jer su savjetovašta za dobrovoljno testiranje i savjetovanje sa radom počela od 2005. godine.

²⁰ Izvor: Godisnji izvještaj o HIV/AIDS-u Crnoj Gori. Cjelokupni podaci promjenjeni u odnosu na izvor podataka, zbog promjene u metodologiji mjerenja podataka.

Bitno je napomenuti da je na kraju 2013. godine u Crnoj Gori živjelo 114 osoba (100 muškaraca i 14 žena) sa HIV infekcijom, što daje prevalencija ove infekcije od 0.018%. Ta vrijednost je među najnižim u regionu i Evropi.

Kod Stope dobrovoljno testiranih na HIV **uočava se tendencija povećanja vrijednosti**. U 2013. godini vrijednost testiranih na 1000 stanovnika bila je veća od 1 (planirani cilj do 2015. godine) i iznosila je 1.66, što pokazuje da je i ovaj cilj realizovan. Testiranje u Crnoj Gori je značajno unaprijeđeno otvaranjem Savjetovališta za povjerljivo savjetovanje i testiranje (DPST): Podgorica, Bar, Kotor, Herceg Novi, Nikšić, Bijelo Polje, Berane i Pljevlja. Dostupnost i pristupačnost DPST savjetovališta, zajedno sa aktivnostima organizovanim u cilju promocije istih, nesumnjivo su doprinjeli porastu broja osoba koje su se odlučile na dobrovoljno i povjerljivo testiranje na HIV.

U tabelarnom prikazu navedena je samo stopa dobrovoljno testiranih na HIV u savjetovalištim. Međutim stopa ukupno testiranih za 2013. godinu, koja se odnosi na broj testiranih u svim zdravstvenim ustanovama, uključujući i sve transfuziološke jedinice iznosila je 38.5 na 1000 stanovnika Crne Gore. S tim u vezi i pored ovog napretka Crna Gora se u odnosu na vrijednost stope testiranja na HIV kotira među najniže rangirane zemlje Evrope.

Zadatak 2

Indikatori*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**										cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	
Zadatak # 2 – Smanjiti rasprostranjenost tuberkuloze do 2015. godine												
3. Stopa novoregistrovanih slučajeva od tuberkuloze na 100000 stanovnika ²¹	2004.	26.7	27.4	27.3	24.5	20.7	19.6	19.0	19.1	15.8	19.3	< 20
4. Procenat oboljelih od multirezistentne tuberkuloze u odnosu na ukupan broj oboljelih od tuberkuloze ²²	2004. 2005.	-	~~2.0~~ 4.5 1.77	~~3.1~~ 3.0 3.48	~~2.3~~ 2.3 4.32	~~1.5~~ 1.5 4.40	0.83 2,5 3.33	0.81 2.58 3.44	3.36	3.06	2.5	<1
5. Stopa smrtnosti od tuberkuloze na 100000 stanovnika ²³	2004	~~0.97~~ ₂₄	~~0.48~~ 0.32	~~0.97~~ 1.28	~~1.11~~ 1.12	~~0.31~~ 1.43	~~0.15~~ 1.26	1.4 0.80	1.61	0.96 ₂₅	0.60	<0.5

²¹ Izvor: Specijalna bolnica za plućne bolesti Dr Jovan Bulajić Brezovik (Dr Olivera Bojović)

²² Izvor: Specijalna bolnica za plućne bolesti Dr Jovan Bulajić Brezovik. Cjelokupni poaci promjenjeni u odnosu na izvor podataka.

²³ Korekcija podataka o stopi smrtnosti od TB rađena je na osnovu individualnih odjava o ishodu liječenja svakog registrovanog TB bolesnika za date godine /izvor-baza podataka u SB Brezovik/Ranije prikazani podaci za 2006-2008. godine su podaci vitalne statistike /period početka implementacije standradizovanog registrovanja i izvještavanja o TB u CG. Razlike za naredne godine koje su minimalne mogu biti posledica broja stanovnika koji se uzima za denominator pri izračunavanju stope /procjena stanovništva ili popis za najbližu godinu. Lagani porast mortaliteta za 2011. godinu je posledica nešto većeg broja umrlih od druge bolesti u toku liječenja tuberkuloze/ u odnosu na sve prethodne godine osim 2009. Godine, ali po preporuci WHO podaci se prikazuju kao smrtnost od TB.

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

3. Broj novoregistrovanih slučajeva tuberkuloze/ukupan broj stanovnika*100 000

4. Broj oboljelih od multirezistentne tuberkuloze/ukupan broj oboljelih od tuberkuloze*100

5. Broj umrlih od tuberkuloze/broj stanovnika*100 000

Uz izuzetak stope novoregistrovanih slučajeva tuberkuloze gdje je evidentiran porast od 3,5 procentih poena, vrijednosti ostalih pokazatelja kod ovog zadatka za MRC 6 bilježe osjetan pad. Imajući u vidu prikazane podatke može se konstatovati da su planirane ciljne vrijednosti za 2015. godinu djelimično dostignute već u 2013. godini.

Sistem zdravstvene službe je kroz mrežu Antituberkoloznih (ATD) dispanzera, povezanih sa Specijalnom bolnicom za plućne bolesti u Brezoviku, u kojoj se sprovodi najsavremenija dijagnostika i liječenje, postavio osnove relevantnog odnosa prema ovoj bolesti. Komisija za prevenciju tuberkuloze definisala je nacionalni *Program za prevenciju tuberkuloze*, koji se realizuje i uz podršku Global fonda (GF), uz uključivanje svih relevantnih elemenata i djelovanje u svim segmentima kako bi se tuberkuloza prevenirala i kontrolisala.

Pored navedenog za smanjenje broja oboljelih važno je razvijanje multisektorskih preventivnih aktivnosti, kao što su: socijalna zaštita ugroženih populacionih grupa, poboljšanje standarda stanovništva, unaprijeđenje mjera informisanja i edukovanja o adekvatnim mjerama zaštite kroz školske kurikulume i slično.

U 2013. godini registrovan je porast slučajeva TB za 13 više nego u 2012. godini, što je očekivana posljedica loše socio-ekonomske situacije, porasta nezaposlenosti, povremenih nestašica antituberkulotika i drugih faktora. Značajno je, međutim, da se incidenca kreće na nivou ispod 20 /100 000 stanovnika (što je zacrtani cilj do 2015. godine) što predstavlja nisku stopu oboljenja za evropski region. Na žalost navedeni negativni socio-ekonomski trendovi, kao i ostali faktori rizika neće dozvoliti pad incidence na manje od 15/100 000 stanovnika do 2015. godine. Novi slučajevi multirezistentne tuberkuloze (MDR/TB) nijesu registrovani tokom 2012. i 2013. godine. Prikazana 3 pacijenta su iz prethodnih godina, dva od njih su pozitivni na ekstenzivno rezistentnu tuberkulozu (XDR/TB), a treći pacijent je Pre-XDR/TB²⁶. Crna Gora nema još uvijek lijekove za XDR/TB, odnosno antituberkulotike treće linije.

Mortalitet izazvan tuberkulozom varira od godine do godine i na njega utiče i broj umrlih od drugih bolesti u toku liječenja tuberkuloze²⁷.

Zadatak 3

Indikator [*]	polazna godina	Vrijednosti indikatora ^{**}						
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	cilj u 2015.
		Zadatak # 3 – Smanjiti stopu smrtnosti od hroničnih nezaraznih bolesti u starosnoj grupi 0 – 64 godine						

²⁴Izvor: Specijalna bolnica za plućne bolesti Dr Jovan Bulajić Brezovik. Cjelokupni podaci promjenjeni u odnosu na izvor podataka.

²⁵ Stopa mortaliteta za 2012. godinu iznosi 0,96 /preliminarni podaci do sada objavljenih TB bolesnika registrovanih tokom 2012. godine.

²⁶ Pre XDR/TB slučaj - po kriterijumima Svjetske Zdravstvene Organizacije pacijent još uvijek nije postao pozitivan na ekstenzivno rezistentnu tuberkulozu (XDR/TB) ali po bakteriološkom nalazu rezistencije na lijekove i po kliničkom toku, se očekuje da je XDR/TB ali što će potvrditi kontrolni nalaz. U suštini, po statistici pacijent se može još uvijek računati kao pozitivan na multirezistentnu tuberkulozu (MDR/TB).

²⁷ Najveća stopa oboljelih od tuberkuloze registruje se kod stanovništva starijeg od 65 godina koji boluju i od drugih pridruženih oboljenja, pri čemu te bolesti mogu biti osnovni uzrok smrti, a ne sama tuberkuloza. Međutim, kako je pacijent liječen od TB-a ona se evidentira kao uzrok umiranja.

6. Stopa smrtnosti od bolesti sistema krvotoka (na 100 000 stanovnika) ²⁸	2004.	479.61	499.35	548.38	532.78	490.61	509.23	< 400
7. Stopa smrtnosti od malignih tumora (na 100 000 stanovnika)	2004.	157.11	166.01	157.60	150.6	146.30	141.08	< 100

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

6. Broj umrlih od kardiovaskularnih bolesti/broj stanovnika*100 000.

7. Broj umrlih od malignih tumora/broj stanovnika*100 000.

S obzirom na to da su od 2010. godine promijenjene nadležnosti u vođenju mortalitetne statistike, **za 2010, 2011. i 2012. godinu ne postoje potpuno pouzdani podaci o uzrocima umiranja u Crnoj Gori.** Kako je prethodno navedeno u toku su aktivnosti na dopuni podataka o uzrocima smrti, kao i na zakonskom definisanju obaveza u dostavljanju podataka o mortalitetu. Kako bi imali jasnu sliku trenda indikatora i u tom kontekstu mogućnost definisanja smjernica djelovanja za suzbijanje hroničnih nezaraznih bolesti (HNB), neophodno je prije svega uspostavljanje adekvatnog sistema/ mehanizma za monitoring i evaluaciju ovih bolesti.

Hronične nezarazne bolesti (HNB) su i dalje izazov u ukupnom društvenom razvoju Crne Gore. U strukturi mortaliteta dominiraju bolesti sistema krvotoka (KVB - koje su uzrok smrtnosti u više od polovine slučajeva) i maligni tumori. S obzirom na to da su navedene bolesti preventabilnog karaktera, neophodno je, u cilju njihovog suzbijanja, razvijati mjere i aktivnosti promocije zdravlja i prevencije oboljenja. Značajno je raditi na poboljšanju informisanosti stanovništva kroz dobro organizovane medijske kampanje, u cilju podizanja nivoa svijesti i preuzimanja sopstvene odgovornosti za zdravlje, povećanju kvantuma znanja kroz uključivanje preventivnih programa u školske kurikulume, kroz razvijanje savjetovališta u cilju sprječavanja nastanka bolesti, ali i ranog otkrivanja. Takođe je potreban dodatni rad na doedukaciji kadra i reorganizovanju sistema u smjeru jačanja preventivne zdravstvene zaštite. Od suštinskog značaja je i uključivanje drugih sektora u smislu multisektorskog pristupa zdravlju u svim politikama, što je i definisano donijetim strateškim dokumentima koje je neophodno dosljedno implementirati. S druge strane, na proces modifikacije ponašanja u vezi sa zdravljem utiče se zakonskom regulativom, definisanjem politika javnih finansija u smislu uvođenja poreskih mjera/ oporezivanje cigareta i uvođenje akciza na alkohol i drugo, čime bi se mogla prihodovati sredstva koja bi se usmjerila na jačanje prevencije HNB.

Dosadašnja tendencija broja umrlih od navedenih bolesti ukazuje da nije realno očekivati da ovaj cilj bude ostvaren. U tom smislu prioritetne aktivnosti u sektoru zdravstva su usmjerene na borbu protiv HNB. Aktivnosti će biti usmjerene na smanjenje umiranja i prijevremenog umiranja od KVB i malignih tumora kroz razvoj preventivnih programa za HNB. Stim u vezi jedna od ključnih sugestija je i formiranje multisektorskog

²⁸ Procjena stanovništva za 2009. godinu – Statistički godišnjak o zdravlju i zdravstvenoj zaštiti stanovništva Crne Gore, Institut za javno zdravlje

nacionalnog tijela za prevenciju i kontrolu HNB i za praćenje sprovođenja politika iz ove oblasti.

Na osnovu prezentiranih podataka može se ocijeniti da su **ciljne vrijednosti za prva dva zadatka kod MRC 6 već postignute ili da je njihovo dostizanje sasvim izgledno do 2015. godine. Međutim, HNB i dalje ostaju veliki izazov u ostvarenju ovog cilja.**

4. Broj prekoračenja izmjerenih koncentracija PM ₁₀ u odnosu na granične vrijednosti i granice tolerancije za zaštitu zdravlja ljudi u Podgorici	2007										75	86	45	41/1 ³⁰	89/27	79/18	64/19	0 ³¹	
5. Antropogene emisije GHG gasova preračunate na ekvivalentni ugljen-dioksida po glavi stanovnika [t CO ₂ eq/stanovniku]	1990	7.7				7.2								5.9 6.5 ³²	6.2			2015	2020
																		5.6	5.7
6. a. Energetski intenzitet (GIC/GDP)	2003	36.48		37.72	35.24	38.07	37.80	36.87	34.56	33.44	31.16	31.52	26.20	29.77		29.90	30.21	28.48 ³³ (262.22)	
6. b. Udio energije proizvedene u OIE u ukupnoj potrošnji (OIE) (% energija iz OIE ³⁴ / ukupna potrošnja energije)	2005	18.75		23.72	25.96	18.21	23.85	31.13	25.28	23.20	17.10	19.53	28.74	36.28				27.72	
7. Stepen antropogenog uticaja na kvalitet površinskih vodnih tijela (%) ³⁵				24.8						9.6	13.5	47.5 35.1	40.1	31.2	35.8	37.6	29.3	2015	2020
												15						10	

³⁰ Kod podataka od 2010. godine prvi broj predstavlja broj prekoračenja granične vrijednosti za PM₁₀ (od 50 µg/m³), a drugi broj prekoračenja granice tolerancije (što je dozvoljeni postotak uvećanja granične vrijednosti u propisanom periodu). Crnogorski propis (stupio na snagu 2010. godine) predviđa postepeno smanjenje granice tolerancije na 0% u 2015. godini. Dozvoljeni broj prekoračenja srednje dnevne koncentracije PM₁₀ čestica je 35 puta tokom kalendarske godine, pa je u skladu s tim korigovana ciljana vrijednost za 2015. godinu (cilj je, dakle, da se broj prekoračenja drži ispod dozvoljenih 35 puta godišnje, tj. da izmjerene koncentracije PM₁₀ od 2015. godine ne prelaze vrijednost od 50 µg/m³ više od 35 puta godišnje).

³¹ Postavljeni cilj "0 prekoračenja" nije realan, jer se evropskim standardima koji su ugrađeni u nacionalno zakonodavstvo prekoračenjem ne smatra situacija u kojoj je tokom godine zabilježeno manje od 35 prekoračenja. *Direktivom 2008/50/EC* propisano je da se prekoračenjem smatra broj prekoračenja iznad dozvoljenih 35 u toku godine. *Uredbom o utvrđivanju vrsta zagađujućih materija, graničnih vrijednosti i drugih standarda kvaliteta vazduha* (Sl. list 25/2012) utvrđena je granica tolerancije kojom se granična vrijednost od 50 µg/m³ kada je u pitanju srednja dnevna, odnosno 40 µg/m³ kada je u pitanju srednja godišnja vrijednost postepeno smanjuje do 0% 2015. godine. Granica tolerancije je postotak granične vrijednosti za koji ona može biti uvećana u okviru propisanih rokova. Ona se ne odnosi na broj prekoračenja već na nominalnu vrijednost utvrđenog standarda (ako je granična vrijednost na dan stupanja uredbe uvećana za 100% to znači da ona ne iznosi 50 već 100 µg/m³, a da će se postotak uvećanja postupno smanjivati do 0% što znači da će 2015. godine granična vrijednost iznositi 50 µg/m³). Granica tolerancije stoga nije u direktnoj vezi sa brojem prekoračenja gdje i dalje važi pravilo da se prekoračenjem ne smatra situacija u kojoj je tokom godine zabilježeno manje od 35 prekoračenja.

³² Inovirane podatke dostavila Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore.

³³ U tabeli su prikazani inovirani podaci dostavljeni od strane Ministarstva ekonomije, a koji se nalaze u novoj Strategiji razvoja energetike do 2030. godine – Zelena knjiga, koju je Vlada CG usvojila u maju 2013. godine. Podaci su izraženi u jedinici MJ/000 EUR-2000 i ciljna vrijednost (plava boja) je ekvivalentna sa prethodnom ciljnom vrijednošću (crna boja) imajući u vidu da je prethodna ciljna vrijednost izražena u toe/ mil. EUR. Podaci do 2010. godine su ostvareni, dok su podaci poslije toga procijenjeni.

³⁴ U udjelu energije iz obnovljivih izvora uračunata je energija iz velikih, malih hidroelektrana, dobijena iz biomase, energija sunca i vjetra).

³⁵ Prilikom razmatranja Informacije o realizaciji zaključaka Vlade Crne Gore, od 4. aprila 2013. godine, Ministarstvo održivog razvoja i turizma kojim zaduženo da u daljem izvještavanju i praćenju MRC uskladi naziv indikatora 7 cilja 7 u skladu sa važećom nacionalnom pravnom regulativom. U procesu pripreme Izvještaja o progresu MRC 2010-2013 ažurirani su podaci za period 2006–2012. g. i precizirano da se indikator odnosi na površinske vode, a ne površinska vodna tijela.

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

3. Informacije o površinama šuma i šumskog zemljišta Crne Gore zasnovane su na ortofoto snimcima, digitalnim granicama države, klasifikaciji zemljišnog pokrivača koji je pripremljen za izradu topografske karte, te Landstat satelitskim podacima, terenskim snimanjima, kao i na bazi definicije šume i šumskog zemljišta koja je sadržana u Zakonu o šumama. Definicija je usklađena sa FAO definicijom, kao i sa preporukama Cost Action E43 – Harmonizacija Nacionalnih inventura u Evropi tehnike zajedničkog izvještavanja.

4. Prvi broj predstavlja broj prekoračenja granične vrijednosti za PM_{10} , a drugi broj prekoračenja granice tolerancije (što je dozvoljeni postotak uvećanja granične vrijednosti u propisanom periodu).

5. t CO_2 eq/stanovniku -date su vrijednosti ukupnih emisija GHG gasova preračunatih u CO_2 eq, u skladu sa GHG potencijalom gasova, ne računajući ponore emisija (kao što su šume i sl.).

6.a. Energetski inentzitet se izražava kao odnos bruto potrošnje energije (gross inland consumption - GIC) ili bruto potrošnja u unutrašnjosti (final energy consumption - FEC) u našem slučaju sa bruto domaćim proizvodom (GDP) – cijene uzete iz 2000 godine u MJ/000 EUR - 2000.

6.b. Odnos udjela energije iz obnovljivih izvora energije i ukupne potrošnje energije Broj klasa van propisane klase za pojedine grupe parametara kroz ukupan broj određenih

7. Broj klasa van propisane klase za pojedine grupe parametara kroz ukupan broj određenih klasa.

.

Indikator 1: Od ukupne teritorije Crne Gore (1.388.58,00 ha) nacionalna mreža zaštićenih područja pokriva 9,047% teritorije (124.964,24 ha), od čega najveći procenat zauzimaju nacionalni parkovi (7,77%), dok se ostali dio teritorije pod zaštićenim područjima odnosi na spomenike prirode, područja posebnih prirodnih karakteristika i rezervate.

Od 2009. godine preduzimaju se određene mjere kako bi se dostigla zacrtana vrijednosti do 2015. godine. Tako su u okviru projekta *Jačanje sistema održivosti zaštićenih područja* urađeni nacrti Studije zaštite za uspostavljanje regionalnih parkova *Komovi* i *Piva*, kao i Predlog studije za reviziju granica NP „Durmitor“. **Proglašenjem regionalnih parkova u granicama predloženim ovim studijama i izmjenom granica NP „Durmitor“ postavljeni cilj će biti dostignut i premašen.** Proglašenje Regionalnih parkova je planirano za kraj 2014. godine.

Studija za reviziju granica NP „Durmitor“ je završena u decembru 2013. godine. Granice koje su utvrđene Studijom su uvrštene u Predlog zakona o nacionalnim parkovima koji se nalazi u skupštinskoj proceduri.

Indikator 2: Studijom izvodljivosti koja je realizovana u okviru Projekta „Uspostavljanje zaštićenog područja Katič - procjena marinskih i obalnih ekosistema duž crnogorske obale" date su smjernice o značaju uspostavljanja marinskih zaštićenih područja prirode. Takođe, sprovedena su ispitivanja vrijednosti morskog biodiverziteta (zaštićene vrste i habitati) na odabranim lokalitetima u saradnji sa Regionalnim centrom za zaštićena područja u okviru Mediteranskog akcionog plana Programa za životnu sredinu Ujedinjenih nacija (UNEP/MAP). Shodno navedenom za sada je indikovana kategorija zaštite spomenik prirode na sljedećim lokacijama/na sljedećim potezima: 1. Luštica (od Mamule do rta Mačka), 2. zona od rta Trašte do Platamuna (sa uskom zonom stroge zaštite od rta Žukovac do rta Kostovica), 3. šira zona ostrva Katiči, 4. zona od rta Volujica do Dobrih Voda, 5. zona od rta Komina do rta kod ostrva Stari Ulcinj, 6. zona uvale Valdanos do Velike uvale i 7. Seka Đjerane sa južnim dijelom zone ispred Velike plaže do ušća Bojane.

Za lokalitet Katič pripremljena je cjelovita dokumentacija koja uključuje i Studiju izvodljivosti. Neophodno je da se u saradnji Ministarstva održivog razvoja i turizma, Agencije za zaštitu životne sredine i lokalnih samouprava pokrene i sprovede procedura uspostavljanja zaštićenog područja u moru barem na jednom lokalitetu. Istovremeno upućen je zahtjev UNEP/MAP-a da se shodno odredbama Barselonske konvencije jedan od lokaliteta sa statusom marinskog zaštićenog područja na nacionalnom nivou proglasi zaštićenim područjem u moru od mediteranskog značaja (SPAMI) do 2015. godine.

Neophodno je navedene lokalitete integrisati u novi Prostorni plan posebne namjene za obalno područje Crne Gore čija je izrada u toku.

Indikator 3: Prema rezultatima *Prve Nacionalne inventure šuma u Crnoj Gori*, područja pod šumama zauzimaju 59.5% (826 782 ha, relativna standardna greška 0.5 %), a šumsko zemljište 9.9 % (137 480 ha) nacionalne teritorije, što ukupno iznosi 69.4% (964 262 ha od ukupno 1 388 581 ha).

Navedeno ukazuje da je utvrđena ciljna vrijednost već ostvarena³⁶, a da ključni izazovi u održavanju trenutnog stanja ostaju izrada planske dokumentacije, te postizanje optimalnog stanja i praćenje indikatora održivog gazdovanja šumama.

Indikator 4: Suspendovane čestice manje od 10 μ m (PM₁₀) spadaju među najopasnije zagađujuće materije u vazduhu. Prilikom udisanja, one se deponuju u najdubljim djelovima pluća i negativno utiču na otpornost respiratornog sistema. Sektori koji najviše doprinose emisijama PM₁₀ su industrijski procesi, proizvodnja energije i distribucija, upotreba energije u industriji, poljoprivreda, drumski saobraćaj, javne usluge, institucije i domaćinstva, otpad i dr.

Uredbom o uspostavljanju mreže mjernih mjesta za praćenje kvaliteta vazduha („Službeni list CG,“ br. 44/10 i 13/11) teritorija Crne Gore je podijeljena u tri zone u odnosu na koje Podgorica spada u južnu zonu u kojoj je neophodno unapređenje kvaliteta vazduha.

U 2013. godini na automatskoj stacionarnoj stanici za praćenje kvaliteta vazduha u Podgorici (UT – mjesto za mjerenje zagađenja koje potiče od saobraćaja u gradskom području), evidentirana su 64 prekoračenja granične vrijednosti i 19 prekoračenja granice tolerancije za PM₁₀ čestice. Na osnovu analiziranih podataka izvodi se zaključak da je u posmatranoj godini broj prekoračenja granice tolerancije bio ispod dozvoljenog broja od 35 puta, dok je broj prekoračenja granične vrijednosti bio manji u odnosu na 2012. godinu, ali i dalje iznad dozvoljenog broja. Razlozi koji su uslovlili bolji kvalitet vazduha tokom 2013. godine se vezuju za sa unapređenjem gradske saobraćajne infrastrukture, ali i sa povoljnijim meteorološkim uslovima (relativno blaga zima) imajući u vidu veliki uticaj individualnih ložišta na kvalitet ambijentalnog vazduha. Za unapređenje kvaliteta vazduha u Podgorici nužna su ulaganja u održivi/ zeleni transport.

Nacionalnom strategijom za upravljanje kvalitetom vazduha i Akcionim planom zaštite vazduha, koja je donesena februara 2013. godine, napraviće se prvi pomak u rješavanju problema prekoračenja koncentracije PM₁₀ čestica.

Indikator 5: Kao što je navedeno u prethodnom Izvještaju podaci za 2011. godinu obrađeni su u toku 2013. godine u skladu sa metodologijom izrade nacionalnih inventara emisija GHG gasova (emisije CO₂, CF₄, CH₄, N₂O, C₂F₆) i **iznose 6.2 tona po glavi stanovnika**. Predstavljaju ukupne emisije GHG gasova preračunatih u CO₂ eq, u skladu sa GHG potencijalom gasova, ne računajući ponore emisija (kao što su šume i sl.).

Najveći udio u ukupnim CO₂ eq emisijama ima energetska sektor (32-69%), slijedi industrijska proizvodnja (4,5-44%), poljoprivreda (10-48%) i sektor otpada (2-7%). Značajan doprinos ukupnim emisijama GHG u Crnoj Gori imaju emisije sintetičkih gasova iz proizvodnog procesa Kombinat Aluminijuma Podgorica a.d. (KAP). S obzirom na to da veći dio emisija GHG nastaje sagorijevanjem fosilnih goriva, jasno je da se mjere smanjenja istih

---

³⁶ Dosadašnji podaci koji su korišćeni nisu bili zasnovani na stvarnom stanju, već su korišćeni podaci iz različitih izvora i sa određenih područja, tako da nikada nije obuhvaćeno cijelo područje Crne Gore. Većina prethodnih podataka, se zasnivala na podacima sa područja koji su bila pokrivena planovima, a planovi su pokrivali veći dio ekonomski interesantnih državnih šuma dok južni dio područja Crne Gore nije bio pokriven planovima, te stoga sama procjena nije bila pouzdana. Dodatno, na povećanje površina pod šumama uticali su i procesi prirodnog obnavljanja šuma na površinama koja su se nekada koristile u poljoprivredne svrhe, a dijelom je uzrokovano zbog različite definicije šume u okviru NIŠ, kao i zbog metodoloških postupaka koji su u ranijem periodu korišćeni za dobijanje ove informacije. Definicije „šuma“ i definicije „šumsko zemljišta“ koja se primjenjuje u Nacionalnoj inventuri šuma u skladu je sa novim Zakonom o šumama (2010.), kao i sa međunarodno prihvaćenom definicijom UNECE/FAO i MCPFE (Michalak 2008). Definicija je takođe usklađena sa preporukama Cost Action E 43 “Harmonizacija nacionalnih inventura šuma u Evropi: Tehnike zajedničkog izvještavanja”.

prvenstveno odnose na smanjenje količine goriva koja su u upotrebi. Emisije GHG iz tehnološkog procesa KAP-a umnogome zavise od toga da li će se rad u ovom postrojenju nastaviti punim ili smanjenim proizvodnim kapacitetom, dok će emisije GHG iz energetskog sektora, u slučaju gradnje II bloka TE Pljevlja, biti značajno uvećane.

U relativno kratkom roku do 2015. godine, ne očekuje se realizacija značajnih projekata kojima bi se smanjila odnosno povećala emisija GHG gasova. Međutim, ako se realizuju planovi za izgradnju TE Pljevlja bez sprovođenja mjera za smanjenje emisija iz postojećih izvora, postizanje ciljne vrijednosti za 2020. godinu neće biti moguće.

Indikator 6: U skladu sa obavezom koja proizilazi iz Zakona o energetici (2010) Ministarstvo ekonomije je u decembru 2013. godine donijelo *Zelenu knjigu Strategije razvoja energetike do 2030. godine* sa 9 različitih scenarija. Nakon izrade Zelene knjige pristupilo se izradi *Bijele knjige Strategije razvoja energetike do 2030. godine*. U okviru *Bijele knjige* posmatran je najprihvatljiviji scenario, u kojem KAP radi sa 84MW, što je 50% od ukupnih kapaciteta. Prema Programu rada Vlade Crne Gore za 2014. godinu *Bijela knjiga* bi trebalo da bude usvojena do kraja II kvartala.

Podaci za energetske intenzitet u tabelarnom prikazu ovog Izvještaja izraženi su u mjernim jedinicama MJ/000 EUR-2000 i do 2010. godine prikazane su ostvarene, a nakon 2010. godine projektovane vrijednosti indikatora. Pri tom je ciljna vrijednost (plavi broj) ekvivalentna u odnosu na prethodnu vrijednost (crni broj), imajući u vidu da je prethodna ciljna vrijednost izražena u mjernim jedinicama toe/ mil. EUR Takođe treba imati u vidu da je na osnovu sprovedenog projekta ODA bilateralne pomoći Republike Slovenije, postignuto usaglašavanje nacionalne metodologije sa praksom EUROSTAT-a i poboljšanje postojećih energetskih bilansa u skladu sa EU praksom i metodologijom.

Na osnovu podataka prikazanih u tabeli izvodi se zaključak, da je **energetski intenzitet blizu ciljne vrijednosti**. Energetski sektor u Crnoj Gori karakteriše visok energetske intenzitet u poređenju sa Evropskom unijom i razvijenim zemljama, što je u osnovi posljedica **gubitaka u prenosu i distribuciji električne energije, neefikasnosti u potrošnji finalne energije i** visokog nivoa energetske potrošnje u svim sektorima: industrija, sektor zgrada, saobraćaj i domaćinstva. Učešće privrednog sektora, u ovom slučaju KAP-a, značajno doprinosi visokom energetske intenzitetu crnogorske ekonomije. Faktor energetskog intenziteta je u posljednjih nekoliko godina i do šest puta veći kod nas nego u EU, što ukazuje na postojanje značajnog prostora za energetske racionalizaciju. U tom kontekstu **energetska efikasnost je definisana kao jedan od strateških ciljeva nacionalne energetske politike Crne Gore**.

Jedan od prioritarnih zahtjeva EU politike koji je i obaveza Crna Gora u kontekstu članstva u Energetskoj zajednici odnosi se na utvrđivanje indikativnog cilja energetske efikasnosti na nacionalnom nivou koji predstavlja planiranu uštedu finalne potrošnje energije. U cilju ispunjenja ove obaveze Vlada Crne Gore je aprila 2011. donijela Odluku o utvrđivanju indikativnog cilja poboljšanje energetske efikasnosti („Službeni list CG“, broj 48/11). Indikativni cilj je utvrđen u iznosu od 9% finalne potrošnje primarne energije u Crnoj Gori za period 2010-2018. godine. Ostvarivanje indikativnog cilja se planira kroz akcione planove energetske efikasnosti za period 2010-2012. i za period 2013-2015. godine. Fokus u prvom Akcionom planu je stavljen na javni sektor koji na svom primjeru treba da pokaže opravdanost ulaganja u energetske efikasnost, kao i na sektor domaćinstava i podizanje svijesti građana o značaju i efektima energetske efikasnosti.

Donošenjem odluke o implementaciji Direktive 2009/28/EC o obnovljivim izvorima energije na Ministarskom sastanku Energetske zajednice (18. oktobra 2012. godine u Budvi) za Crnu Goru je određen nacionalni cilj učešća obnovljivih izvora u ukupnoj bruto potrošnji finalne energije od 33% do 2020. godine (procenat uključuje energiju iz velikih hidroelektrana, hidroelektrana male instalisane snage, biomase, vjetra i sunčeve energije). Prema podacima Ministarstva ekonomije, koji su dati u *Zelenoj knjizi*, udio obnovljivih izvora energije je već 2010. godine bio na nivou od preko 36%, što ukazuje da je ciljna vrijednost već prevaziđena.

Indikator 7: Na osnovu podataka relevantnih za ovaj indikator, u 2013. godinu evidentan je pozitivan pomak u odnosu na protekli period. Međutim vrijednost od 29,3% je daleko od utvrđene ciljne vrijednosti od 15% sa rokom ispunjenja do 2015. godina. Uspjeh zavisi od rješavanja pitanja otpadnih voda, tj. njihovog ispuštanja u vodotoke.

Zadatak 2

Indikatori (%)	polazna godina	posmatrane vrijednosti																cilj u 2015.
		1990	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Zadatak # 2 - Do 2015. godine umanjiti udio stanovništva bez pristupa vodi za piće i sanitarnim uslovima																		
8. Smanjiti gubitak na vodovodnoj mreži u urbanim naseljima	1998		36-80						35-85	33-84	30-83	30-77	30-77	30-77	32-72	57	55	30
9. Procenat priključenosti na kanalizacionu mrežu u urbanim naseljima	2005								60	60.5	61	63	65	65	65.5	65.5	68.7	85
10. Udio prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine vode u skladu sa nacionalim propisima	2005								10	11	15	17	18	18	18	18	20	60

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

8. Podaci o gubicima u vodovodnoj mreži računaju se u formi procenta, na bazi odnosa potisnute vode u vodovodnim sistemima i fakturisane vode.

9. Procenat priključenosti računa se kao odnos broja domaćinstava povezanih na kanalizacioni sistem u urbanim oblastima i ukupnog broja domaćinstava na istom području.

10. Podatak o udjelu prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine vode računa se kao odnos količina vode koje se prečiste na izgrađenim postrojenjima za prečišćavanje otpadnih voda i ukupno proizvedenih količina otpadnih voda na području jedne jedinice lokalne samouprave.

Indikatori 8, 9 i 10: Prema podacima za 2013. godinu, gubici u vodovodnim sistemima opština u Crnoj Gori kreću se okvirno oko 55% što predstavlja poboljšanje u odnosu na prethodnu godinu. Drugim riječima, došlo je do smanjenja procenta gubitaka u vodovodnim sistemima usljed investicionih aktivnosti u nekim od opština Crne Gore, naročito na Crnogorskom primorju, koje su nastavljene i u 2013. godini.

U cilju poboljšanja vodosnabdijevanja i odvođenja otpadnih voda u Crnoj Gori u toku 2013. godine nastavljeno je sa rekonstrukcijom i proširenjem vodovodne mreže u većini opština realizacijom sljedećih projekata:

- Projekat poboljšanja vodosnabdijevanja i odvođenja otpadnih voda na Crnogorskom primorju (faze I, II, III, IV i V) je u toku i fokusiran je na sektor otpadnih voda kroz poboljšanje i proširenje sistema za odvođenje otpadnih voda u Herceg Novom, Tivtu, Kotoru i Baru. Manji dio Projekta odnosi se na poboljšanje vodosnabdijevanja kroz sanaciju postojećih i izgradnju novih djelova vodovodnih sistema. Period implementacije Faze III je 2008-2015 godine.
- Rekonstrukcija gradskog vodovoda u opštini Andrijevica, svrstana je u jedan od projekata sa najvećim prioritetom. Projektom je predviđena zamjena postojećih cementno-azbestnih cijevi čija upotreba, saglasno propisima EU, nije dozvoljena u sistemima vodosnabdijevanja pijaćom vodom.
- Projekat poboljšanja vodosnabdijevanja u opštini Rožaje obuhvata rekonstrukciju primarnog cjevovoda za vodosnabdijevanje.

U narednom periodu, u dijelu smanjenja gubitaka na vodovodnoj mreži u urbanim naseljima, potrebno je uraditi *Studiju optimizacije vodovodnih sistema* u svakoj opštini sa predviđenim mjerama za unapređenje vodovodnih sistema i izvršiti ispitivanja postojećih vodovodnih mreža uz obezbjeđenje sredstava za njihovu sanaciju.

Realizacijom i završetkom nekih od projekata koji su za cilj imali poboljšanje stepena priključenosti na kanlizacionu mrežu i prečišćavanje otpadnih voda **došlo je do napretka za vrijednosti indikatora kod zadatka 2 za MRC 7.**

S tim u vezi, u odnosu na prethodni Izvještaj u kom je navedeno da u Crnoj Gori jedino Glavni grad Podgorica i opština Mojkovac imaju izgrađena postrojenja za prečišćavanje fekalnih otpadnih voda (PPOV), u 2013. godini završena je izgradnja dva sistema za prečišćavanje otpadnih voda u Budvi i Žabljaku. Aktivnosti na izgradnji ovih postrojenja su u toku u većini ostalih opština:

- Nastavljeni su radovi na izgradnji PPOV u Nikšiću tako da je završeno oko 75% radova (što je 30% više u odnosu na prethodni izvještajni period);
- Na osnovu Ugovora za izgradnju PPOV u Herceg Novom, izvedeno je 35% ugovorenih radova u izvještajnom periodu;
- Početkom 2014. godine realizovan je tenderski postupak i potpisan Ugovor za izgradnju zajedničkog PPOV za opštine Kotor i Tivat, za PPOV i kanlizacioni sistem u Baru te za izgradnju kolektora i kanlizacione mreže u Pljevljima;
- Na osnovu Odluke Skupštine Glavnog grada, Podgorice, Vodovod i Kanalizacija D.O.O. Podgorica objavilo je tender decembra 2013. godine za projektovanje, izgradnju i finansiranje PPOV, postrojenja za preradu mulja (PPM) i postrojenje za spaljivanje mulja (PSM) za Podgoricu (postojeće PPOV u Podgorici nije dovoljnog kapaciteta);
- U razmatranom periodu i tokom prve polovine 2014. godine završeni su idejni projekti i isti su revidovani ili je revizija i dalje u toku u opštinama Plav, Rožaje,

Bijelo Polje i Cetinje za izgradnju PPOV i kanalizacione mreže; u Beranama i Ulcinju pripremaju se ili su u procesu revizije idejni projekti za izgradnju kanalizacione mreže.

Do sada je realizovan veliki broj projekata, pa se može zaključiti da se projekti definisani strateškim dokumentima u oblasti otpadnih voda realizuju u skladu sa predviđenom dinamikom. Potrebno je nastaviti započete aktivnosti na izgradnji postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i obezbijediti sistem da se otpadne vode iz individualnih stambenih objekata, koji koriste septičke jame, prečišćavaju na postrojenjima.

Budući da je za dostizanje ciljnih vrijednosti za sva tri indikatora kod drugog zadatka za Cilj 7 potrebna izgradnja odgovarajuće, investiciono vrlo zahtjevne infrastrukture, te da je riječ o projektima čija realizacija traje više godina, kao i da se sa njihovom realizacijom iz objektivnih i subjektivnih razloga kasni, **navedeni ciljevi se neće moći ostvariti u u predviđenom periodu.**

b.8. CILJ 8: OBEZBIJEDITI GLOBALNO PARTNERSTVO ZA RAZVOJ

Cilj 8 se prati kroz dvije oblasti na nacionalnom nivou:

1. Koordinaciju međunarodne donatorske pomoći i
2. Razvoj i primjenu informaciono-komunikacionih tehnologija.

Koordinacija međunarodne donatorske pomoći

Potpisivanjem Finansijskih sporazuma za nacionalne programe IPA 2012 i 2013 opredjeljeno je 30. 935.835 EUR za sprovođenje 19 projekata. Sa Republikom Slovenijom je potpisan Program razvojne saradnje za period 2013/15, u kojem je precizirano da je donacija Republike Slovenije Crnoj Gori kroz razne razvojne projekte ukupno 2.097.568 EUR. U 2013. godini nije bilo priliva po osnovu realizacije navedenog Programa.

Svi projekti u okviru projekcija IPA fondova se sprovode u skladu s potpisanim ugovorima i ugovornim obavezama, kao i predviđenim planom aktivnosti.

Tako da je programiranje za III i IV komponentu završeno trenutkom usvajanja Starteškog okvira usklađenosti i Operativnih programa. Vlada Crne Gore je 29. marta 2012. godine usvojila finalne predloge Strateškog okvira usklađenosti (Strategic Coherence Framework – SCF) i Operativnog programa (Operational Programme – OP) za III i IV komponentu. Evropska komisija je usvojila Operativni program za komponentu III 26. oktobra 2012, a za komponentu IV 18. oktobra 2012. godine.

U okviru pripreme za novu finansijsku perspektivu 2014-2020 (IPA II) ne postoje komponente, nego samo sektori. U sektoru prekogranične i regionalne saradnje pripremaju se programska dokumenta za: a) bilateralne prekogranične programe sa Albanijom, Bosnom i Hercegovinom, Srbijom, Kosovom; b) dokumenta za trilateralne programe Hrvatska – Bosna i Hercegovina – Crna Gora i Italija – Albanija – Crna Gora; kao i c) programska dokumenta

za transnacionalne programe: MED, Dunavski transnacionalni program i Jadransko-jonski program.

Ključni izazov će predstavljati funkcionisanje svih uspostavljenih struktura, u cilju efikasnog korišćenja dostupnih sredstava.

Razvoj i primjena informaciono-komunikacionih tehnologija

Tokom 2013. godine nastavljen je trend povećanja broja građana Crne Gore koji pristupaju Internetu, kao i porast penetracije fiksnog i mobilnog širokopojsnog pristupa. Penetracija fiksnog širokopojsnog pristupa u Crnoj Gori je iznad prosjeka zemalja jugoistočne Evrope, ali je manja od prosjeka u Evropskoj uniji. Dok je penetracija mobilnog širokopojsnog pristupa u Crnoj Gori veća od prosjeka u Evropskoj uniji.

Kvalitetan pristup internetu i ICT infrastruktura u skladu su sa potrebama krajnjih korisnika. Glavni cilj programa ICT je infrastruktura kojim je definisan precizan Akcioni plan i zadaci za postizanje krajnjeg cilja. Trenutno stanje ide u prilog ciljevima koji su zacrtani u *Strategiji razvoja informacionog društva* jer:

- kako je navedeno prethodno, Penetracija fiksnog širokopojsnog pristupa (korisnici ADSL-a, WiMAX-a, kablovskih modema, iznajmljenih linija, FTTx i dr) u Crnoj Gori je iznad prosjeka zemalja jugoistočne Evrope, dok je penetracija mobilnog širokopojsnog pristupa veća od prosjeka u Evropskoj uniji;
- u 2013 godini porastao je broj fiksnog širokopojsnog pristupa za 9,1 % u odnosu na 2012. godinu i na kraju 2013. godine iznosila je 15,4%, odnosno kada se penetracija posmatra u odnosu na broj domaćinstava ona iznosi 49,1 %;
- penetracija mobilnog širokopojsnog pristupa na kraju 2013. godine je iznosila 12,8% i porasla je za 25,3% u odnosu na 2012. godinu;
- dostupnost širokopojsnog pristupa internet putem ADSL-a je 99,981 %;
- prema podacima MONSTAT 60,3 % stanovništva je koristilo internet na početku 2013. godine, što je preračunato na domaćinstva 49,1 %.

Tabelarni prikaz podataka Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, prikazani su i tabelarno:

Nivo penetracije broadband usluga					
Indikatori (%)	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Penetracija za fiksni broadband	8.5	11.6	13.3	14.3	15.4
Penetracija za mobilni broadband ³⁷	3.4	5.5	10.4	10.2	12.8

Uprkos velikom rastu mobilnog sektora, broadband (širokopojsno) tržište, po Evropskim standardima i prema izvještaju Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, još uvijek nije dostiglo svoj puni potencijal. Na osnovu analize stanja razvijenosti broadband

³⁷ Broj korisnika koji su pristupili internetu putem Data kartice, koje se koriste isključivo za pristup Internetu

pristupa u Crnoj Gori vidljivo je zaostajanje u broju priključaka broadband pristupa za prosjekom država članica Evropske unije. Prisutna je značajna neravnomjernost u broju i gustoći širokopoljnih priključaka po oblastima/regijama, koja je uzrokovana nepovoljnom demografskom strukturom, nepoznavanjem načina korišćenja informacionih i komunikacionih tehnologija kod dijela građana, te nedostatkom dostupnosti infrastrukture broadband pristupa u svim regijama. Trenutno, broadband tržište u zemlji, bez obzira na pristup tehnologiji koja se koristi, je daleko od evropskog prosjeka 28.8%.

Pored ohrabrujućih podataka kada je u pitanju korišćenje interneta smatramo da visoke cijene ograničavaju kvalitetniji iskorak. Aktuelna *Strategija razvoja informacionog društva* je propisala obavezu obezbjeđivanja pouzdane i neprekidne internet konekcije. Kao nosioce aktivnosti prepoznati su Ministarstvo za informaciono društvo i Agenciju za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost.

C. ZAKLJUČCI O OPŠTEM STEPENU SPROVEDENOSTI CILJEVA, PREPORUKA I OSTVARENOG PROGRESA

Zaključci o opštem stepenu sprovedenosti MRC: Treći godišnji izvještaj ne sadrži ocjene koje se bitno razlikuju od ocjena datih u *Izvještaju o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori 2010-2013* (usvojenom septembra prošle godine) koji je obuhvatio i dio 2013. godine koja je predmet analize ovog Izvještaja. Vrijednosti indikatora iz prethodnih ciklusa MRC izvještavanja su u Trećem godišnjem izvještaju ažurirane uključivanjem podataka za 2012. i 2013. godinu koji nijesu bili dostupni u vrijeme usvajanja prethodnog izvještaja (podaci o siromaštvu, obrazovni i zdravstveni podaci i podaci o drživosti životne sredine).

Opšti zaključak ovog Izvještaja je da su evidentna zaostajanja u postizanju ciljeva 1 (smanjenje siromaštva), 3 (rodna ravnopravnost) i 7 (održivost životne sredine). Takođe, Crna Gora je na dobrom putu da ostvari ciljeve 2, 4, 5 i 6. Izuzetak je evidentan kod zadatka 2 cilja 6 koji se odnosi na hronične nezarazne bolesti, obzirom da je stopa smrtnosti prema poslednjim dostupnim podacima (iz 2009. godine) značajno iznad ciljne vrijednosti definisane za 2015. godinu.

Za **MRC 1** posebno zabrinjava dalje pogoršanje trendova kod svih pokazatelja siromaštva, posebno porast broja siromašnih i porast nejednakosti u svim kategorijama osim kod stope siromaštva ruralnog stanovništva (gdje je u 2012. zabilježen blagi pad u odnosu na prethodni izvještajni period) i distribucije siromašnih u odnosu na mjesto življenja (gdje je osjetno smanjena razlika i ujednačen broj urbanih i ruralnih siromašnih). Nije bilo pomaka u smanjenju regionalnih razlika tako da je siromaštvo i dalje znatno više izraženo (veća stopa, veći udio siromašnih u ukupnoj populaciji) na sjeveru zemlje. **Nijedan od MRC zadataka vezanih za siromaštvo i smanjenje nejednakosti neće biti postignut do 2015 godine.**

Neće biti dostignute ni ciljne vrijednosti za smanjenje nezaposlenosti, a brine i blago pogoršanje stope nezaposlenosti žena u poslednjem izvještajnom periodu. Pored znakova ekonomskog oporavka koji je zabilježen u 2013. godini i otvaranja novih radnih mjesta, za poboljšanja u oblasti smanjenja siromaštva i nezaposlenosti je neophodno unapređenje sistema socijalne zaštite i rješavanje strukturnih problema tržišta rada.

Značajan napredak je evidentiran kod obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem budući da se stopa upisa školske 2012/2013. godine sasvim približila ciljnoj

vrijednosti od 40%. **Izgledno je da će svi zadaci kod MRC 2 biti u potpunosti ostvareni do 2015. godine.** I pored evidentnog uspjeha kod ovog cilja, potrebno je nastaviti sa aktivnostima usmjerenim na osjetljive grupe koje tradicionalno imaju niže stope upisa (i završetka osnovne škole).

Kad je riječ o **MRC 3**, ostvaren je blagi napredak kod stope zaposlenosti žena (2012. u odnosu na 2011. godinu), dok je kod svih ostalih pokazatelja došlo do stagnacije ili nazadovanja. **Vrijednosti svih pokazatelja su znatno ispod ciljnih, tako da je izvjesno da nijedan od dva zadatka kod ovog cilja neće biti ostvarena.** Dosledna primjena zakonske regulative i eliminacija stereotipa i predrasuda vezano za učešće žena u javnom životu i dalje su vodeći izazovi kod Cilja 3.

Za MRC 4, 5 i 6 koji se, redom, odnose na smanjenje smrtnosti djece, majki i borbu protiv konkretnih bolesti (HIV/AIDS, tuberkuloza i hroničene nezarazne bolesti), **karakteristični su pozitivni trendovi i poboljšanja kod većine pokazatelja** u posljednjem izvještajnom periodu. Izuzetak, odnosno pokazatelji kod kojih je posljednje godine za koju su dostupni podaci zabilježeno blago pogoršanje, su stope vakcinacije odojčadi i djece, stopa novoregistrovanih slučajeva tuberkuloze. Za sva tri cilja ocjenu stanja i trendova otežava nepostojanje pouzdanih podataka o uzrocima smrtnosti od 2010. godine. Posljednje dostupne **vrijednosti pokazatelja su značajno ispod ciljnih vrijednosti za zadatak 3** (smanjenje stope smrtnosti kod hronično nezaraznih bolesti) **kod MRC 6 za koji je izvjesno da neće biti ostvaren do 2015. godine.** Sa druge strane, **izgledno je da će se dogovorene ciljne vrijednosti dostići za Cilj 4** (smanjenje smrtnosti djece) **i prva dva zadatka kod Cilja 6** (borba protiv HIV/AIDS-a i tuberkuloze), **dok je Cilj 5** (unaprijeđenje zdravlja majki) **ispunjen.**

Tokom ovog izvještajnog perioda došlo je do poboljšanja kod određenog broja pokazatelja u okviru **MRC 7** (održivost životne sredine). Pri tom stanje pokazatelja odabranih za praćenje napretka kod ovog cilja je veoma različito – od onih kod kojih su ciljne vrijednosti prevaziđene (površina pod šumama, udio obnovljivih izvora energije u ukupnoj potrošnji finalne energije), preko onih gdje se Crna Gora približila ostvarenju utvrđenih ciljeva (npr. udio zaštićenih područja u nacionalnoj teritoriji, emisije gasova sa efektom staklene bašte), do pokazatelja gdje još postoje brojni izazovi koje treba prevazići da bi se ciljevi ostvarili. U ovu poslednju kategoriju spadaju udio morskih ekosistema u ukupnoj površini zaštićenih područja, stepen antropogenog uticaja na kvalitet površinskih voda, gubici u sistemima vodosnabdijevanja, kao i stepen priključenosti na kanalizacionu mrežu i prečišćavanje optadnih voda. **Ukupno posmatrano nije realno očekivati da će MRC 7 biti ostvaren.**

Tabelarni prikaz opšteg stepena ostvarenosti pojedinačnih ciljeva u odnosu na ciljne vrijednosti:

CILJ	Već ispunjen u potpunosti		Ispunjen u najvećoj mjeri/ biće ispunjen do 2015. godine		Značajni izazovi u ispunjenju do 2015. godine	
	Ocjena iz Drugog godišnjeg izvještaja	Ocjena iz Trećeg godišnjeg izvještaja	Ocjena iz Drugog godišnjeg izvještaja	Ocjena iz Trećeg godišnjeg izvještaja	Ocjena iz Drugog godišnjeg izvještaja	Ocjena iz Trećeg godišnjeg izvještaja
Cilj 1					X	X (efekti ekonomske krize i dalje su dominantni uzroci u dostizanju ovog Cilja)
Cilj 2			X	X (potrebno je nastaviti sa aktivnostima usmjerenim na osjetljive grupe)		
Cilj 3					X	X (bez obzira na poboljšanja u zakonodavnom okviru, važi ista ocjena kao i za prethodni period, cilj neće biti dostignut do 2015. godine)
Cilj 4			X	X (nužno ponovno početi sa mjerenjem nedostajućih podataka indikatora)		
Cilj 5	X	X (nužno ponovno početi sa mjerenjem nedostajućih podataka indikatora)				
Cilj 6			X	X (nužno ponovno početi sa mjerenjem nedostajućih podataka indikatora)		
Cilj 7					X	X (postoje brojni izazovi koje treba prevazići da bi se ostvarile ciljne vrijednosti za udio morskih ekosistema u ukupno zaštićenoj površini, stepen antropogenog uticaja na kvalitet

						površinskih voda, gubici u sistemima vodosnabdijevanja, kao i stepen priključenosti na kanalizacionu mrežu i prečišćavanje optadnih voda)
Cilj 8			X	X (potrebno je nastaviti sa daljim aktivnostima u cilju razvijanja partnerstava za razvoj)		

Preporuke i pregled njihovog progressa u 2013. godini: Shodno zaključku Vlade CG donešenom prilikom usvajanja Drugog godišnjeg izvještaja, poglavlje C Trećeg godišnjeg izvještaja pored predloga preporuka za prevazilaženje izazova u sprovođenju svih osam ciljeva, sadrži i pregled progressa preporuka u odnosu na njihovu implmentaciju u 2013. godini. Navedeno je dato u tabelarnom prikazu radi preglednosti i čitljivosti.

Cilj	Preporuke za prevazilaženje prepreka u sprovođenju Ciljeva definisane u II godišnjem Izvještaju o MRC	Pregled progressa pojedinih preporuka definisanih II godišnjim Izvještajem o MRC
I	<p>Kako bi se ostvarile ciljane vrijednosti za indikatore u okviru četiri zadatka Cilja 1, potrebno je raditi na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rastu ekonomskih aktivnosti i konkurentnosti ekonomije, što će u krajnjem dovesti do otvaranje novih radnih mjesta; • Nastavljanju sprovođenja reforme tržišta rada u skladu sa evropskim zakonodavstvom u cilju povećanja fleksibilnosti na tržištu rada; • Smanjenju sive ekonomije; • Unaprijeđenju zaštite siromašnih građana, imajući u vidu činjenicu da je primarna svrha socijalne zaštite obezbjeđivanje minimuma socijalnih sigurnosti siromašnih i rizičnih djelova populacije; • Preispitivanju visina materijalnih davanja sa stanovišta zadovoljavanja osnovnih životnih potreba; • Razvijanju sistema informisanja javnosti o pravima iz sistema 	<ul style="list-style-type: none"> • Reforma politike tržišta rada sprovodi se u skladu sa Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa koja obuhvata mjere u dijelu za stvaranje boljih uslova za rad (poboljšanje biznis okruženja i upravljanje tržištem rada) i paralelno sa tim ulagajne u ljudski kapital u cilju podizanja nivoa zaposlenosti i unapređenja ekonomske konkurentnosti Crne Gore. • U odnosu na zakonodavni okvir, kroz izmjene zakonskih propisa u skladu sa EU preporukama i standardima MOR-a radilo se na njihovom unaprijeđenju. • U dijelu mjera aktivne politike zapošljavanja koje se sprovode na tržištu rada realizovane su aktivnosti predviđene Akcionim planom zapošljavanja za 2013. godinu. Realizovane su mjere koje u dijelu mjera koje utiču na smanjenje strukturne neusklađenosti kroz stručno osposobljavanje nezaposlenih lica i obuke, kao i mjere koje pridonose smanjenju nezaposlenosti kroz odobravanje kredita za samozapošljavanje, program javnih radova,

	<p>socijalne i dječje zaštite radi povećanja dostupnosti prava kroz izradu cjelovite baze podataka i razvoj informacionog sistema;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pojednostavljenju procedure i administriranja za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite; • Razvoju mjere aktivacije za uključenje u programe zapošljavanja i radnog angažovanja radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice; • Identifikovanju potreba korisnika i strateško međusistemski usklađenog planiranja usluga kako na lokalnom tako i na nacionalnom nivou, u cilju izbjegavanja segmentarne i nekoordinisane realizacija postavljenih ciljeva i nejasne podjele uloga i odgovornosti pojedinih sistema; • Razvoju usluga koje podržavaju život u zajednici, omogućavajući korisnicima u sistemu socijalne i dječje zaštite da koriste usluge u svom neposrednom okruženju;³⁸ • Propisivanju normativa i minimalnih standarda rada centra za socijalni rad, u okviru koga bi se uredili bliži uslovi za procjenu i planiranje i neodložne intervencije, kroz uvođenje jedne od novih metoda - voditelja slučaja; • Uvođenju sistema kvaliteta propisivanjem uslova po kojima se mogu pružati različite usluge – sistem akreditacije (programa obuke stručnih radnika i drugih angažovanih lica u socijalnoj i dječjoj zaštiti), licenciranja i serifikacije³⁹; • Uvođenju sistema supervizije stručnog rada i standarda profesionalnog i etički ispravnog ponašanja stručnih radnika u socijalnoj i dječjoj zaštiti (etički kodeks); • Realizaciji projekta Informacioni sistem socijalnog staranja - 	<p>profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom, sezonsko zapošljavanje.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vlada Crne Gore je marta 2013. godine usvojila <i>Akcion plan za suzbijanje sive ekonomije za 2013. godinu.</i> Takođe, u martu 2013. godine formiran je Radni tim za suzbijanje sive ekonomije na tržištu rada i inicirano povećanje iznosa minimalne zarade. Skupština Crne Gore je na sjednici održanoj juna 2013. godine donijela Zakon o sprječavanju nelegalnog poslovanja ("<i>SL.list CG</i>", br. 29/2013). Glavni cilj ovog zakona je uvođenje neregularnog rada u legalne tokove i povećanje prihoda. Formirani su Operativni timovi u sedam opština (Podgorica, Budva, Tivat, Kotor, Herceg Novi, Bar i Ulcinj) u cilju razmjene i analize podataka koje bi ukazale na pojave rada na crno, uz preduzimanje konkretnih mjera u cilju suzbijanja istog. U cilju pune transparentnosti, u okviru kampanje "Na sva zvana siva zona", pokrenuta je TV emisija u kojoj se javnost u kontinuitetu informiše o obavljenim kontrolama, evidentiranim nepravilnostima kod pojedinih subjekata, kao i o preduzetim mjerama. • Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti koji je stupio na snagu juna 2013. godine, definiše socijalnu i dječju zaštitu kojom se obezbjeđuju i ostvaruju mjere i programi namijenjeni pojedincu i porodici sa nepovoljnim ličnim ili porodičnim okolnostima, koji uključuju prevenciju, pomoć u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba i podršku. Dodatno, polovinom 2013. godine usvojena je Strategije razvoja sistema socijalne i dječje zaštite 2013-2017 u kojoj je kao jedan od prioriteta razvoja sistema socijalne i dječje zaštite upravo unapređenje zaštite posebno osjetljivih grupa. • Ministarstvo rada i socijalnog staranja je na svojoj web stranici objavilo zakone i strateške dokumenta u oblasti socijalne i dječje zaštite kojim su utvrđeni dugoročni ciljevi i prioriteti razvoja
--	---	--

³⁸ Zbog nerazvijenosti usluga koje bi podržale život u zajednici, većina djece bez roditeljskog staranja, djece čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama i djece sa smetnjama u razvoju, ostala je bez adekvatne podrške u zajednici.

³⁹ za organizacije koje pružaju usluge socijalne i dječje zaštite, kao i stručne radnike, propisivanje stručnih i drugih poslova

	<p>Socijalni karton, kako bi se obezbijedilo pružanje pomoći najsiromašnijim domaćinstvima.</p>	<p>socijalne i dječje zaštite.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ministarstvo rada i socijalnog staranja, donijelo je Pravilnik o sadržini i obliku individualnog plana aktivacije i načinu sprovođenja mjera socijalne uključenosti radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja. • U cilju razvoja usluga socijalne i dječje zaštite u Ministarstvu rada i socijalnog staranja biće osnovana Direkcija za razvoj usluga socijalne i dječje zaštite. • Ministarstvo rada i socijalnog staranja, donijelo je Pravilnik o organizaciji, normativima, standardima i načinu rada centra za socijalni rad. Ovim pravilnikom uvodi se metodologija vođenja slučaja radi unapređenja rada sa korisnicima i propisane su njegove nadležnosti. Takođe, uvodena je supervizija stručnog rada u centrima za socijalni rad. • Uvođenju sistema kvaliteta propisano je nizom pravilnika koji su donešeni ili čija je izrada u toku. • Sporazum između Ministarstva rada i socijalnog staranja (MRSS) i UNDP o realizaciji projekta: <i>Socijalni karton – Informativni sistem socijalnog staranja</i> potpisan je maja 2012. godine. Ovaj projekat je od strateške važnosti za sistem socijalne zaštite jer predstavlja okosnicu procesa reforme, preko kojeg će se postići veći kredibilitet, efikasniji, efektivniji i kvalitetniji sistem socijalne zaštite. Pored kreiranja 'socijalnog kartona'/profila osobe ili porodice projekat je od važnosti radi utvrđivanja podobnosti za materijalna davanja i usluge. Sistemom su obuhvaćena i materijalna davanja i usluge socijalne i dječje zaštite, a njime se unapređuju radni procesi centara za socijalni rad radi unapređenja kvaliteta socijalne zaštite.
<p>II</p>	<p>Kako bi se <i>ostvarilo univerzalno osnovno obrazovanje</i> dostizanjem zacrtanih ciljanih vrijednosti do 2015.godine neophodno je:</p> <ul style="list-style-type: none"> • proširivanje kapaciteta i realizacija novih modela usluga i programa kako bi se ostvario obuhvat djevojčica i dječaka predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na nivou od 40%; 	<ul style="list-style-type: none"> • U cilju proširenja kapaciteta za obuhvat predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem Vlada CG je odobrila kreditno zaduženje od 10 miliona eura kod banke za razvoj Savjeta Evrope (CEB) za gradnju sedam novih predškolskih ustanova u Podgorici, a Ministarstvo prosvjete izdalo je licencu za rad još jednoj

	<ul style="list-style-type: none"> • nastaviti sa organizacijom kraćeg programa pripreme djece za polazak u osnovnu školu i specijalizovanih programa psihosocijalne podrške za djecu iz najosjetljivijih grupa, posebno romske populacije; • raditi na deinstitucionalizaciji i širenju servisa podrške za djecu sa smetnjama u razvoju i na razvijanju intersektorske saradnje (zajedničke aktivnosti resursnih centara/centara za socijalni rad/centara za podršku djeci sa posebnim potrebama/dnevnih centara/udruženja roditelja/komisija za usmjeravanje/zdravstvenih ustanova); • obezbijediti finansiranje dodatne stručne i tehničke podrške za djecu sa razvojnim smetnjama i učiniti da školski objekti budu u potpunosti pristupačni; • unaprijediti mehanizme praćenja pohađanja nastave djece romske i egipćanske nacionalnosti i kontrole kvaliteta njihovih stečenih znanja; • sprovesti dopunsku nastavu za prevazilaženje jezičkih barijera učenika RE nacionalnosti kao i pomoći pri izradi domaćih zadataka u cilju unaprjeđivanja njihovog školskog postignuća; • nastaviti obuku nastavnika za rad sa djecom iz najosjetljivijih grupa, tako da se u kontinuitetu sistemski doprinosi da se postigne planirani cilj – obuhvat sve djece osnovnim obrazovanjem. 	<p>privatnoj predškolskoj ustanovi.</p> <ul style="list-style-type: none"> • I u toku 2013. godine nastavljena je realizacija Programa pripreme (kraći program) za djecu uzrasta od pet godina života do polaska u osnovnu školu i predškolske ustanove. • Završenje i Projekat “Servisi inkluzivnog obrazovanja (IPA 2010)”, čiji je jedan od rezultata finalizacije procesa transformacije posebnih ustanova u resursne centre. • Shodno važećoj zakonskoj regulativi škole imaju obavezu da ispoštuju standarde pristupačnosti. • Ministarstvo prosvjete podržalo je angažman asistenata učeniku u nastavi. Takođe se nastavlja i obuka nastavnika za rad sa djecom iz najosjetljivijih grupa.
III	<ul style="list-style-type: none"> • U smislu povećanja učešća žena na mjestima odlučivanja neophodno je revidirati Odredbu u izmjenama i dopunama Zakona o izboru odbornika i poslanika, koja garantuje da će na izbornoj listi biti najmanje 30% manje zastupljenog pola. Naime, kako bi došlo do željenog povećanja učešća žena neophodno je da na listi svaki treći kandidat bude lice manje zastupljenog pola, kao i da se mandati raspoređuju prema redosljedu na listi. Ovo je u 	<ul style="list-style-type: none"> • Skupština Crne Gore je, na sjednici od 21. marta 2014. godine, usvojila Zakon o izmjenama i dopunama zakona o izboru odbornika i poslanika, koji je u članu 18 tretirao i pitanje rodne izbalansiranosti sastava izbornih lista. • U poslednjim lokalnim izborima iz maja 2014. godine, u 12 opština, na izbornim listama, svako četvrto mjesto pripalo je ženi, a u dvijema opštinama nosioci liste su bile žene, dok je

	<p>skladu sa preporukama Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena Ujedinjenih nacija.⁴⁰</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kada je u pitanju ekonomsko osnaživanje žena neophodno je i dalje raditi na podsticanju preduzetništva kod žena (što je predviđeno i u okviru IPA programa), njihovoj edukaciji u različitim oblastima, kao i sprovesti aktivnosti koje imaju za cilj bolju zapošljivost žena, naročito u seoskim područjima. 	<p>u opštini Bar, zastupljenost žena na pojedinim izbornim listama bila oko 50%.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kao što je prethodno i navedeno kroz niz Programa i projekta nastavlja se sa aktivnostima ekonomsko-socijalnog osnaživanja žena. • U okviru Programa za rodnu ravnopravnost IPA 2010, koji zajednički sprovode Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Kancelarija UNDP-a u Crnoj Gori, kreirana su 54 biznis plana žena iz 4 crnogorske opštine – Cetinje, Kolašin, Mojkovac i Pljevlja. Od 54 plana, 19 je potpomognuto u grantovima, u iznosu od 500 € do 3000 € po projektu, od strane Regionalne razvojne agencije Bjelasica, Komovi i Prokletije. Na Cetinju su dvije žene pokrenule svoj sopstveni biznis, a njih 19 je osnovalo Udruženje preduzetnica Cetinja. Njih 107 iz ova četiri grada, prošlo je obuke za opšte preduzetničke vještine, specifične vještine kao što je izrada suvenira, seoski turizam, organska proizvodnja, itd.
<p>IV</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Potrebno je raditi na promociji zdravlja i prevenciji oboljenja u vezi sa trudnoćom, porođajem i ranim razvojem djece, kako bi se stvorili neophodni uslovi za zdrav početak života svakom djetetu. • Posvetiti veću pažnju preventivnim aktivnostima više sektora kako bi se omogućilo smanjenje broja povreda kod djece, koje su čest uzrok umiranja pripadnika ove populacione grupe. • Reformu sistema zdravstvene zaštite i dalje razvijati u cilju prioritetne zaštite posebno osjetljivih kategorija stanovništva. Takođe, u oblasti zaštite djece potrebno je raditi i na aktivnostima promocije zdravlja i prevencije oboljenja. • Neophodno je jačati aktivnosti promocije zdravlja i prevencije oboljenja čije praćenje je otežano neadekvatnim registrovanjem 	<ul style="list-style-type: none"> • Kako bi se stvorili neophodni uslovi za zdrav početak života svakom djetetu neophodno je sprovesti aktivnosti na prevenciji oboljenja u vezi sa trudnoćom, porođajem i ranim razvojem djece u skladu sa <i>Strategijom očuvanja i unapređenja reproduktivnog i seksualnog zdravlja 2013-2020 sa Akcionim planom 2014-2015</i> (usvojena u junu 2013. godine) i kroz rad Savjetovališta za trudnice na primarnom nivou zdravstvene zaštite. U Strategiji akcenat je stavljan i na Rome kao vulnerabilnu grupu, na njihovu reproduktivnu zaštitu. • U fazi izrade je Strategija za prevenciju povreda kod djece. Posvetiće se veća pažnja segmentima kojim će se definisati preventivne aktivnosti za sve sektore. • Iako je obuhvat vakcinacijom veliki i izvjesno je da će se dostići zacrtani ciljevi, skoro aktualizovani antivakcinalni lobi može

⁴⁰ CEDAW Inicijalni izvještaj Crne Gore je razmatran na 15. sjednici Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena 6. oktobra 2012. godine kada su usvojeni zaključni komentari i preporuke.

	<p>aktivnosti u savjetovalištim. Prepreka je i nedovoljno angažovanje multisektorskih tijela koja su zadužena za monitoring i evaluaciju aktivnosti iz <i>Nacionalnog plana akcije za djecu</i>.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Potrebno je raditi na tome da sva djeca imaju izabranog pedijatra, zatim na informisanosti i motivisanosti roditelja da isprate potpunu vakcinaciju svoje djece, kao i na ažurnijoj registraciji u socijalnim sistemima. Prepreke u realizaciji vezane su za socijalni, ekonomski, kao i obrazovni status majki i adekvatnije praćenje postporodajnog perioda, posebno za djecu koja nisu izabrala svog doktora. 	<p>doprinijeti smanjenju obuhvata vakcinacije.</p>
V	<ul style="list-style-type: none"> • Važno je i precizno definisati praćenje i evaluiranje podataka o umiranju žena u periodu trudnoće, porođaja i postporođaja, kao i svih ostalih podataka vezanih za ove životne periode. • Vrlo je značajno razvijati aktivnosti savjetovališta za reproduktivno zdravlje u sklopu centara za prevenciju u okviru domova zdravlja i adekvatnije pratiti realizaciju aktivnosti savjetovališta. • Neophodno je uključiti praćenje zdravstvenog statusa žena koje se, tokom trudnoće, kontrolišu u privatnom zdravstvenom sektoru, kako bi se dobila potpunija evaluacija zdravstvenog statusa žena. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kroz implementaciju aktivnosti koje su definisane u Strategiji očuvanja i unapređenja reproduktivnog i seksualnog zdravlja 2013-2020 sa Akcionim planom 2014-2015 (usvojena u junu 2013.godine) cilj je da se postigne unapređenje reproduktivnog zdravlja majki. • Promjena ingerencije u praćenju mortaliteta unaprijediće monitoring umiranja žena u trudnoći, porođaju i postporodanom periodu. • Dalje unapređenje rada savjetovališta za trudnice na primarnom nivou zdravstvene zaštite važna je mjera u realizaciji ovog cilja. • Integracija privatnog u javni zdravstveni sektor doprinijeće boljem praćenju zdravstvenog statusa žena tokom trudnoće.
VI	<ul style="list-style-type: none"> • Kako bi se dosljedno realizovao cilj zadržavanja niske stope prevalencije HIV/AIDS infekcije, neophodno je preduzeti značajne mjere za smanjenje stigme i diskriminacije, koje predstavljaju osnovne prepreke u realizaciji ciljeva, i osnaživanje kapaciteta zdravstvenog sistema, kroz proces edukacije i strategija sticanja vještina. Vrlo je važno i realizovati bazične principe <i>Nacionalnog programa za prevenciju HIV/AIDS-a</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> • U Nacionalnom strateškom odgovoru na HIV/AIDS u Crnoj Gori 2010-2014, definisane su mjere i aktivnosti za održavanje niske prevalencije (ukupan broj slučajeva u jednom periodu na jednoj teritoriji) infekcije HIV-om, kao i nosioci planiranih aktivnosti i vremenski okviri za realizaciju. Navedene mjere se sprovode multisektorki. • <i>Nacionalnim programom kontrole tuberkuloze u Crnoj Gori 2013-</i>

	<ul style="list-style-type: none"> • Potrebno je raditi na daljoj kontroli bolesti u Crnoj Gori kroz: nesmetan pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti svih bolesnika sa tuberkulozom, zaštitu osjetljivih grupa od tuberkuloze (TB/HIV i MDR-TB, romska populacija i raseljena lica), razvoj novih dijagnostičkih i terapijskih mogućnosti uz kontinuiranu nabavku antituberkulotika prve i druge linije kao i kroz promociju i zaštitu ljudskih prava u prevenciji i liječenju bolesti. • Značajno je da se radi na edukaciji zdravstvenih radnika, daljoj reorganizaciji sistema zdravstva u smislu iniciranja preventivnih usluga (adekvatna valorizacija i registrovanje usluga promocije zdravlja i prevencije oboljenja), definisanje zdravlja kao prioriteta u svim sektorima, razvijanju aktivnosti na promociji zdravlja koje može podržati zajednica. • Ulaganje i dodatni naponi i finansijska sredstva u prevenciji i kontroli hroničnih nezaraznih bolesti. • Sprovođenje preventivnih aktivnosti i aktivnosti promocije zdravlja kroz sistem zdravstvene zaštite pospješile bi proces ostvarivanja navedenih ciljeva. • Promjena stilova života je osnovna komponenta u smanjenju učešća smrtnih ishoda od bolesti sistema krvotoka i malignih tumora u ukupnom mortalitetu. Stoga, treba raditi na unapređivanju zdravstveno vaspitnih programa, prije svega kroz ustanove zdravstvenog sistema i omogućiti stanovništvu da prihvati ponašanje koje je u skladu sa zdravim stilovima života. Prepreke u realizaciji aktivnosti na prevenciji umiranja i obolijevanja od navedenih bolesti su: rasprostranjenost upotrebe duvana, alkohola i drugih psiho-aktivnih supstanci, sedalni način života, stres prisutan kod svih populacionih grupa, faktori rizika vezano za okruženje i drugi. • Važno je iniciranje uvođenja zdravstveno-vaspitnih sadržaja u kurikulume osnovnih i srednjih škola. 	<p>2017 precizirane su mjere i aktivnosti na smanjenju incidence i prevalence tuberkuloze.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vlada Crne Gore ima uspostavljen sistem koordinacije u cilju dostizanja ovog MRC, kao npr. CCM (Country Coordinating Mechanism), Savjet za mlade. <i>Strategijom za HNB (2008) planirano je uspostavljanje Nacionalne kancelarije za prevenciju i kontrolu HNB.</i> Takođe su usvojeni i implementiraju se: <i>Nacionalni plan za kontrolu i prevenciju kancera</i> i tri nacionalna programa: <i>Nacionalni program za rano otkrivanje raka debelog crijeva</i>, <i>Nacionalni program za prevenciju i rano otkrivanje raka dojke</i> i <i>Nacionalni program za prevenciju i rano otkrivanje raka grlića materice.</i> • Radi se na unapređenju rada svih savjetovaštva u centrima za prevenciju na primarnom nivou zdravstvene zaštite. • U skladu sa preporukom koja ima za cilj promociju promjene stilova života, u osnovnim školama, kao izborni predmet, uveden je predmet "Zdravi stilovi života". • Kada je u pitanju dalji rad na kontroli bolesti, uspostavljeni su registri za hronične nezarazne bolesti, koji će u značajnoj mjeri unaprijediti navedene aktivnosti.
--	--	---

	<ul style="list-style-type: none"> • Neophodno je ažurnije registrovanje oboljelih i umrlih prema uzrocima smrti, što predstavlja veliki problem za adekvatno planiranje zaštite od navedenih oboljenja. Registri hroničnih nezaraznih bolesti omogućili bi adekvatnije praćenje i evaluiranje tendencija navedenih oboljenja. 	
VII	<p>Indikator 1: Neophodno je organizovati javne konsultacije sa lokalnim stanovništvom od samog početka uspostavljanja zaštićenog područja kao i jačati kapacitete za upravljanje zaštićenim prirodnim dobrima na lokalnom nivou zapošljavanjem stručnog kadra i obukom postojećeg.</p> <p>Indikator 2: Kako bi se dostigle zacrtane vrijednosti Cilja 7 indikatorom 2, neophodno je:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Raditi na pronalaženju najboljeg modela za upravljanje zaštićenim područjima u moru kako bi se omogućilo stvaranje osnove za poboljšanje kapaciteta i stručnosti u planiranju, implementaciji i efikasnom upravljanju zaštićenim područjima u moru na lokalnom i nacionalnom nivou. • Donošenje zakonske regulative za zaštitu morskih i priobalnih staništa i vrsta. • Raditi na pridruživanju internacionalnoj mreži zaštićenih područja u moru u cilju direktne međusobne razmijene znanja i iskustava. • Prilikom određivanja, status zaštite uskladiti sa kategorizacijom Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN). • Raditi na podizanju svijesti i edukaciji kako bi se unaprijedila svijest o značenju i namjeni zaštićenih područja u moru. <p>Indikator 4: Nužna su ozbiljna ulaganja u sanaciju deponije pepela, elektrofiltersko postrojenje u TE Pljevlja, primjena mjera za smanjenje emisija koje potiču iz grijanja domaćinstava.</p>	<p>Indikator 1: Tokom 2013. godine održane su javne rasprave povodom Studije revizije granica Nacionalnog parka Durmitori javne rasprave o <i>Predlogu zakona o nacionalnim parkovima</i>.</p> <p>Indikator 2: Izvršeno je utvrđivanje ranjivosti morskog biodiverzitea u uskom obalnom pojasu u uskom obalnom području shodno dostupnim podacima. Na osnovu rezultata sprovedenih projekata predloženo je da se u u oviru PPPNOP CG razmotri 7 lokaliteta sa optimalnim vrijednostima staništa i vrsta u kontekstu planiranja proglašenja marisnkih zaštićenih vrsta.</p> <p>Indikator 4: U skladu sa Akcionim planom uz Nacionalnu strategiju upravljanja kvalitetom vazduha, tokom 2013. godine realizovane su sljedeće aktivnosti vezane za smanjenje koncentracija suspendovanih čestica u vazduhu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Intenzivirana je komunikaciju sa predstavnicima postrojenja koja su u obavezi da pribave integrisanu dozvolu u skladu sa Programom usklađivanja privrednih grana sa Zakonom o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja; • Puštena je u rad nova elektrolučna peć koja ima ugrađen sistem za otprašivanje gasova u Željezari Nikšić; • Izvršen je remont filterskog postrojenja u TE Pljevlja; • Organizovana je kampanja podizanja svijesti javnosti o štetnom uticaju grijanja domaćinstava gorivom sa visokim stepenom sadržaja zagađujućih materija. <p>Takođe, realizovane su mjere koje imaju značajan uticaj na poboljšanje upravljanja kvalitetom vazduha, što posredno utiče na bolju kontrolu kvaliteta:</p>

Indikator 6: Značajan prostor za energetska racionalizaciju ogleda se u predviđenim mjerama smanjenja energetske intenzivnosti u svim sektorima finalne potrošnje, u zavisnosti od mogućnosti uvođenja novih/efikasnijih procesa i tehnologija tj. u smislu energetske efikasnosti kako bi došlo do smanjenja potrošnje između ostalog i velikih industrijskih potrošača što će svakako povoljno uticati na smanjenje energetske intenziteta. Dodatno, nužno je i:

- **Davanje prioriteta infrastrukturnim mjerama EE kroz obezbjeđivanje sredstava iz državnog budžeta Crne Gore, kao i privlačenje finansijskog miksa sredstava iz više izvora** (strukturni fondovi, razvojni krediti, grantovi, *match-making*, ESCO princip i sl.) za implementaciju mjera EE.
- **Adresiranje i dostizanje zahtjeva smanjenja energetske intenziteta, odnosno poboljšanja energetske efikasnosti u dugoročnom strateškom okviru kroz ozeljenjavanje ekonomije.**

Indikator 8: Kako bi se prevazišli problemi i dostigle zacrtane vrijednosti u pogledu smanjenja gubitaka na vodovodnoj mreži u urbanim naseljima, neophodno je sprovesti sljedeće aktivnosti:

- **dovesti opštinske vodovodne sisteme, kod kojih to nije slučaj, u mjesto stanje;**
- u sistemima kod kojih su zabilježeni gubici u mreži veći od 30% izvršiti inspekciju primarnih cjevovoda i mjerenje gubitaka, kao i detekciju gubitaka u sekundarnoj mreži i otkloniti evidentirane kvarove;
- za sve opštinske vodovodne sisteme izvršiti nabavku i ugradnju centralnog SCADA sistema za daljinski nadzor i sakupljanje podataka, kojim će se podaci sa mjernih stanica (protoci, pritisci i nivoi vode u rezervoarima) kontinuirano pratiti na centralnoj računarskoj jedinici;
- **identifikovati i isključiti sa vodovodnog sistema sve**

- **Unaprijeđen je informacijski sistem kvaliteta vazduha** tako da su podaci o kvalitetu vazduha dostupni u realnom vremenu na stranici Agencije za zaštitu životne sredine;
- **Upotpunjen je program praćenja kvaliteta vazduha** jer je izvršena obuka za preračun doprinosa lebdećih čestica iz prirodnih izvora zagađenju vazduha.

Indikator 6: U prethodnom periodu su u skladu sa Akcionim planovima za energetska efikasnost (2010-2012 i 2013-2015) su realizovane značajne aktivnosti, a koje se naročito odnose na:

- **Uspostavljanje legislativnog i regulatornog okvira u oblasti energetske efikasnosti** u skladu sa zahtjevima EU direktiva,
- **Rekonstrukciju javnih** (zdravstvenih i obrazovnih) objekata, posebno kroz zajmove Svjetske banke i KfW banke,
- **Podizanja javne svijesti građana i uspostavljanja konkretnih programa podrške za povećanje energetske efikasnosti i korišćenje obnovljivih izvora energije** u crnogorskim domaćinstvima (MONTESOL, ENERGY WOOD, Solarni katuni),
- **Edukaciju stručnih kadrova za sprovođenje politike energetske efikasnosti u različitim oblastima** (energetski pregledi, upravljanje energijom, javne nabavke i dr.)

Indikator 8:

- Vlada Crne Gore na sjednici od 11. jula 2013. godine razmotrila je Informaciju o stanju u oblastima vodosnabdijevanja i upravljanja otpadnim vodama u 2012. godini i shodno tome donijela zaključak kojim je **naložila da Uprava za inspeksijske poslove izvrši inspeksijski nadzor i preduzime mjere u skladu sa Zakonom, što je i urađeno.**
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma Studije optimizacije vodovodnih i kanizacionih preduzeća u 2014. godini.

	<p>neregistrovane potrošače;</p> <ul style="list-style-type: none"> • izvršiti rekonstrukciju i proširenje vodovodne mreže. <p>Indikator 9: Po pitanju procenta priključenosti na kanalizacionu mrežu u urbanim naseljima, potrebno je nastaviti sa započetim aktivnostima vezanim za proširenje kanalizacionih sistema u navedenim opštinama uz poštovanje planiranih rokova.</p> <p>Indikator 10: I za udio prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine vode u skladu sa nacionalim propisima, od značaja je nastavak sa započetim aktivnostima vezanim za izgradnju PPOV u navedenim opštinama uz poštovanje planiranih rokova, kako bi se dostigle ciljane vrijednosti.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Vodovodna i kanalizaciona preduzeća postupaju u skladu sa Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata. Evidentiranje neregistrovanih potrošača i isključivanje sa vodovodne i kanalizacione mreže se sprovodi u skladu sa politikom poslovanja preduzeća. • Rekonstrukcija i proširenje vodovodne mreže se kontinuirano izgrađuje u opštinama primorskog regiona, kao i u nekim opštinama centralnog i sjevernog regiona. <p>Indikator 9: Aktivnostima koje se realizuju posljednjih godina, nadležni organi državne uprave i jedinice lokalne samouprave obezbjeđuju neophodne infrastrukturne pretpostvake, opremu, sredstva i uređaje za obavljanje komunalnih djelatnosti. Sredstva za ove aktivnosti obezbjeđuju se iz kredita međunarodnih finansijskih institucija, pretrstupnih fondova EU, državnog i budžeta jedinica lokalne samouprave kao i naporima javnih komunalnih preduzeća.</p> <p>Indikator 10: Nastavljeno je sa implementacijom projekata koji su definisani. Pregled stanja sadržan je u prethodnom poglavlju B, Cilj 7.</p>
VIII	<ul style="list-style-type: none"> • Nužno je osigurati nesmetano funkcionisanje svih uspostavljenih struktura, u cilju efikasnog korišćenja dostupnih IPA fondova. • Nužno je osigurati sprovođenje <i>Strategije razvoja informacionog društva.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Neophodne strukture i procedure za funkcionisanje sistema za korišćenje IPA fondova su uspostavljene. • Identifikovani su i nerealizovani ciljevi iz <i>aktuelne Strategije razvoja informacionog društva</i> zbog čega će u narednom periodu fokus biti stavljen na aktivnosti za dostizanje istih odnosno na realizaciju predloženih mjera za unapređenje stanja.